

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2013/10 szám

Tartalom

Villám

- [A nyilvános szorongás](#)
- [Egy hete mondták](#)

Emlékezet

- [Schweidel József: Aradi fogságom naplója](#)
- [Rendeleti kormányzás Magyarországon](#)
- [Czetz János: Bem erdélyi hadjárata 1848-49-ben VIII. rész](#)
- [Ady Endre: Jegyzetek](#)
- [Ady Endre: La Barre – Dózsa György](#)
- [Európa története II. rész](#)
- [Leszámolhatunk-e Hitlerrel? III. rész](#)

Déliab

- [Ballai László: Sujánszky páter imája](#)
- [Krúdy Gyula: A fehérhajú fiú](#)
- [Krúdy Gyula: Milyen Magyarország?](#)
- [Krúdy Gyula: A nők eltávozása](#)
- [Ady Endre: Októberben](#)
- [Ady Endre: Őszi éjszakán](#)
- [Arany János: Az elhagyott lak](#)
- [Arany János: Rozgonyiné](#)
- [Petőfi Sándor: A Honvéd](#)
- [Dull Ernő: Az aradi tizenhárom](#)

Húrok

- [Ballai László: Verdi](#)
- [Vas István: Verdi](#)

- [A rabszolga-kórus](#)
-

Villám

A nyilvános szorongás

„A nyilvánosan jelentkező és jól kihasznált szorongás, akár egy szónok, akár a médiumok szítják fel, fokozza és fenntartja a közösség szorongását. Vannak, akik felismerik, hogy a megélt helyzetben a szorongás reakciós jellegű. Mások a valóságos adottságokból kiindulva, például abból, milyen károkat okozott az iparosítás a környezetnek, irracionális következtetésekre jutnak. Így fordulhat elő, hogy a valóság bizonyos csoportok szemében mitikus jelleget ölt, tehát a felajánlott gyógymód is irreális lesz.”

Bokor Miklós és Wiener Pál

Egy hete mondták

Egy hete mondták be a Bartók rádióban, hogy a Civil Összefogás Fórum 2013. október 23-án békemenetet szervez, amelyre mindenkit várnak, aki támogatja a közerkölcsöt és a rezsicsökkentést, visszautasítja a barbár erőszakot, meg akarja védeni Magyarország demokratikus államát és aki szerint vissza kell hívni a Tavares-jelentés miatt a szocialista képviselőket az európai parlamentből.

Ezzel a hírrel kapcsolatban nem az a legnagyobb baj, hogy a „békemenet” valójában terrormenet, amely azokat kívánja megfélemlíteni, akik még mernek szabadon véleményt nyilvánítani Magyarországon. Még csak az sem, hogy e kormányfórum magának vindikálja a közerkölcs képviselőjének a jogát – amelynek sarkpillére most már a „rezsicsökkentés” – és amelynek a nevében elutasítja a „barbár erőszakot”, amelyet egy hungarocell figura ellen követtek el, de e jelenlegi grémium tisztelt tagja közül egyetlen egy sem akadt, aki hat évvel ezelőtt is felemelte volna a szavát azon elvtársai ellen, akik megostromolták és felgyújtották a Magyar Televízió székházát és tíz kilós bazaltkockákat hajigáltak a rendőrökre, akik közül nem egyet élete végéig megnyomorítottak. De még csak nem is az a legsúlyosabb probléma ezzel a hírrel, hogy a

demokratikus államot éppen azoktól akarják megvédeni, akik azt vissza akarják állítani.

A 2013. október 10-én bementett hír azért vérlázító, mert a kormány melletti szimpátiatüntetés bejelentését nem követte az arról szóló tudósítás, hogy viszont az ellenzéki pártok milyen felhívással és hol tartanak rendezvényt a nemzeti ünnepen. Vagyis a közmédiám szabadon sugározhat a kormánypárt szimpatizánsait toborzó propagandaműsort az adófizetők – köztük a nem kormánypártiak – költségén, miközben az ellenzék megnyilvánulásait nem egyszerűen nem közvetíti, de a legkormönfontabb módon manipulálja. Ez a bolsevik gyakorlat egy demokratikus államban elképzelhetetlen lenne.

Emlékezet

Schweidel József: Aradi fogságom naplója

Feleségemnek, Domicella Schweidelnek, Pesten

25-én délután, amikor Arad közelébe érkeztünk, álljt parancsoltak, és csaknem kétórai várakozás után minden tábornok mellé egy tisztet ültettek, így haladtunk aztán ügetésben Arad felé, odaérkezve lépésre váltottunk, és így kocsiztunk végig az egész városon, kíváncsiskodók, katonák és polgárok, jobbára kárörvendő emberek között, báró Haynau táborszernagy úr lakása elé; ott aztán felmentünk az első emeletre, fél óra hosszat álltunk a parancsőrtsztek és segédtsztek között, akik közt ismerősök is voltak, de nem méltattak egyetlen szóra, de még csak egy biccentésre sem. (Pallavicini is köztük volt.) – Végül egy törzshadbíró egyenként felszólított bennünket, hogy mondjuk meg nevünket, rangunkat és átállásunk napját, ez után az összeírás után újra beszálltunk kocsijainkba – ezeknek a szűk utcában jobbra kellett kanyarodniuk –, és megint csak lépésben a várba hajtottunk, itt pedig a hátsó várnegyszögben helyeztek el bennünket párosával, engem Gáspárral (Gáspár András honvédtábornok – a szerk.) egy nagyon szerény cellában, mindegyikünknek egy szalmazsákot hoztak, és nyomban utána bezárták az ajtókat, úgyhogy nem maradt más hátra, mint türelmesen és üres gyomorral elhelyezkedni és nyugovóra térni; Gáspárnak odaadtam a köpenyem, és egy málhatáskát párnának; magam pedig a szarvasbőrömrre – takaró is, párna is – heveredtem le. – Mivel a nap folyamán többször ittam vizet, nemsokára éreztem, hogy vizelnem kell; egy ideig elnyomtam az ingert, és aztán nem láttam semmiféle alkalmatosságot, hogy a víztől megszabaduljak. Végül az a gondolatom támadt, hogy a messzelátó tokját fogom felhasználni; utána nyugodtan elaludtam.

A messzelátó az éjszaka folyamán még egyszer nagyon jó szolgálatot tett, és aztán felvirradt a nap – 26-a, vasárnap; felöltöztünk, sokat gondoltunk a reggelire, de úgy látszik, Aradon nem

szokásos az ilyesmi; végül reggel nyolc óra tájban megjelent Howiger tábornok, és erélyesen megparancsolta a porkolábnak, hogy tüstént szerezzen egy másik szobát, mert mindnyájunkat külön-külön kell elhelyezni. Így aztán a 11. számú szobából a 17. számúba vittek, és most is itt vagyok. Északra néző, rácsokkal alaposan ellátott szoba; egy játékasztalka, egy kincstári ágy és egy egykarú, három dongalábbal ellátott gyönges szék a bútorzata cellámnak, melybe a nap sugarai se reggel, se délben, sem este nem sütnék be. Szemben egy sövényvel elkerített kert és a valószínűleg a négyszögbe vezető út látható úgy-ahogy. – Itt is gondosan becsukták az ajtót, és a foglár csak délben jelent meg újra; most végre, gondoltam, intézkedni fognak, hogy az ember gyomrába is jusson valami, mert a szellemem, a lelkem éjjel-nappal tele volt sok-sok eszelős gondolattal, bár ezek csak akkor érintettek fájdalmasan, ha Domicámra gondoltam, egyébiránt (nem említve Adalbert fiam még szánandóbb helyzetét) meglehetősen nyugodt és szilárd voltam. – Előző nap reggel Nina (Schweidel József cselédje – a szerk.) jóvoltából ettem egy kis rántott levest Mácsán, és délben, amikor megálltunk, két szelet sárgadinnyét és vagy nyolc éretlen szilvát; nem csoda hát, hogy a gyomrom huszonhat óra múlva nyugtalanul korogni kezdett. Mikor aztán nyersen rászóltam a foglárra, hogy vajon halálra akarnak-e éheztetni bennünket, azt a barátságatlan választ kaptam, hogy legyen türelemmel, mert „a maguk honvédtisztjei mindent megettek a kintinban, és most főznek éppen harmadszor”. Kitérésre intettem tehát a gyomromat, de megkértem a foglárt, hogy legalább egy szelet kenyeret és vizet hozzon; ez sem érkezett meg, de észrevettem, hogy a beszélgetés után elfelejtette bezárni az ajtót; este hét óra tájban aztán kimentem az ajtó elé, és a folyosón Láhner bajtársamat pillantottam meg; tréfásan megkérdeztem tőle, hogy neki is úgy megy-e a sora, mint nekem, mert én a legjobb úton vagyok az éhhalál felé; ő pedig azt felelte: „Testvér, nekem még borom is van.” Nyomban ezután az ő jó felesége, valóságos őrangyal, hozott nekem egy üveg magyarádi bort és három szál kolbászt, nagyon jólesett, szívből jövő köszönettel adóztam érte; este fél nyolc órakor pedig Tóni (Schweidel József cselédje – a szerk.) hozott rántott levest, egy fél csirkét és egy darab kenyeret, meg fél icce bort; ezzel az éhség okozta hiányérzetet dicsőségesen legyőztük. Mikor a porkoláb este nyolc órakor belépett, elcsodálkozott a nyitott ajtón, és még jobban a lakomám maradványain, de mikor kérdőre vontam, hogy miért nem hozott nekem semmit, őszintén megmondta, nem tudja, hogy holnap kapok-e bármit is. Jámbor imádságok és az enyéimnek küldött jókívánságok után lefeküdtem, és nagyon jól aludtam.

27-én reggel felöltöztem – szolgáról szó sincs, a csizmám három nap óta tisztítatlan, mocskos –, vártam a főporkolábot; ki is nyitották az ajtót, de reggeliről semmit sem mondtak; ittam tehát egy korty bort, ettem egy fal kenyeret; nemsokára visszajött a porkoláb, és bejelentette, hogy kihallgatásra fognak vinni. Egyenruhát öltöttem tehát, és örömteljes nyugtalansággal vártam, milyenek lesznek sorsom irányítói, emberek-e vagy tigrisek.

Miközben elgondolkozva ültem, egyszerre csak belépett a jó Nina Tónival, hozott cukrot, szivart, gyújtót és egy vizeskorsót, annak az ígéretnek a társaságában, hogy Lukátsy úr fog ezentúl ennivalót küldeni nekem. Beszéltem velük a két lovam dolgáról, és megtárgyaltuk a módokat, hogyan szerezhetném vissza a sárga meg a pej lovamat. 25-én ugyanis Piller főhadnagy a Császár könnyűlovasezredből megszólította Albertet, és megkérdezte, hogy nem adnám-e el neki ezt a két lovat nyolcszáz forintért. Nekem nagyon jól jött ez az üzlet, de megpróbáltam még legalább száz forintot kapni értük; Albert megkért, hogy küldjem el a lovakat Pillerhez, aki menetoszlopunk elővédjénél tartózkodott; ennek most már harmadik napja, és azóta sem Krizsánt (Schweidel József lovása – a szerk.), sem a lovakat, sem Pillert nem láttam. – Nina és Tóni – az utóbbtól

mélyen megindulva köszöntem el, mert nem akarom további bajoknak kitenni, szegényt előző éjszaka is feltartóztatták az őrségen, és a priccsen aludt. – Nina ragaszkodik hozzá, hogy maga hozza el nekem a Lukátsyné asszony megígérte ebédet. – Alighogy elmentek, már szólítottak is a kihallgatásra; leültettek, feljegyezték az adataimat, és aztán megkértek, hogy kimerítően részletezzem azokat a körülményeket, amelyek a magyarokhoz való átállásra készítették, kedélyesen, hűségesen és a valóságnak megfelelően elmeséltem tehát, hogy rendelték a 4. huszárezredet különböző időpontokban Bécsből és Grácból a magyar hadszíntérre, az utolsó osztály éppenséggel csak október 10-e körül érkezett Bécsújhelyből Parndorfra. Ez kellőképp bizonyítja, hogy az ezredet csúfosan elárulták, hiszen könnyen máshova irányíthatták és a kísértésektől megmenthették volna.

Tudomásomra hozták, hogy nekem is, mint Deym ezredesnek, fel kellett volna használnom az időpontot a hadszíntérről való távozásra, és ezzel megakadályoznom, hogy az osztrák csapatok ellen harcolnom kelljen. Világosan bebizonyítottam nekik, hogy azon kívül, hogy dandáromat a gyilkos ágyútűz kezdetekor a kiindulási pontról lépésben előrevezettem, semmi további részt nem vettem a (schwechati – a szerk.) csatában.

A kihallgatás késő estig tartott, és mikor visszatértem a szobámba, az étel egészen kihűlve ott volt az asztalomon. Árpakásaleves – egy csirke egy kis főtt karalábéval – egy kis kalács – egy fehér kenyér – két fél icce bor –; mindezt hidegen ettem meg, aztán levelet írtam Howiger tábornok és várparancsnok úrnak, kértem, engedje meg, hogy Adalbert fiamat a 9. számú kazamatából magamhoz vehessem, vagy legalább azt engedélyezze, hogy időnként meglátogathasson, és megoszthassam vele azt a keveset, amim van; kértem továbbá, hogy egy tizedest küldjön hozzám, én pedig a tizedest az osztrák táborba küldeném Piller főhadnagyhoz, hogy a lovaimat visszaszerezhessem – a porkoláb azzal a ceruzával írt üzenettel jött vissza, hogy „hatalmamban áll”. Mi mást gondolhattam volna, csak azt, hogy nincs kifogása ellene. Megkértem tehát a porkolábot, hogy menjen el a segédtszthez, és kérje tőle a tizedes kirendelését. – Az egész ügy megint a tábornok elé került, és ő – éppen akkor, amikor Nina nálam volt – ingerülten és haragosan felelősségre vont, hogyan merészelem tőle a tizedes kirendelését kérni, mikor világosan megírta, hogy hatalmában *nem* áll; ceruzával írt válaszából a *nem* szót kifejejtette; nem nagyon hagyta, hogy meggyőzzem róla, rajtam ragadt a tapintatlanság vádja, és még az a kár is ért, hogy a két lovam odaveszett, pedig az értékük legalább ezer forint volt.

A tábornok alighanem belátta, hogy nincs igaza, ezért hát a porkolábra támadt, hogy merészel az ő engedélye nélkül idegeneket a fogdába bebocsátani, Ninát is erélyesen felelősségre vonta; szegény nyomban megmutatta a térparancsnokság engedélyét, de ez nem volt megfelelő, ezt tőle kellett volna kérni, és kész. Ninának azonnal el kellett távoznia, és én még megkértem, hogy mindenáron próbálja meg kinyomozni a lovaim hollétét, és helyezze el őket Lukátsyéknál, míg Benus – akit időközben megkértem rá – el nem viteti. Gondolhatod, milyen nehezemre esett végignézni, hogy így legorombítják és megszégyenítik szegény Ninát, aki merő szívjóságból ennivalót és híreket hoz számomra.

Csakhamar lefeküdtem, de hiába fekszik le az ember korán, ha a porkoláb és a kísérői tizenegy óra tájban lámpával a kezükben megint belépnek a szobába, és megkérdezik, nem óhajtok-e valamit; nappal bezzeg nem sokat törődnek velünk.

28-án: éjszaka elég jól aludtam, reggel fölkeltem. A szolga megkérdezte, nem akarok-e kávét inni, mert most éppen abban a helyzetben van, hogy tud szerezni; éltem kegyes hajlandóságával,

és hoztattam egy pohárral; de a kávé бүдös, pörkötlen és élvezhetetlen volt – harminc krajcárért! – Az éjjeliedényem olyan kicsi, hogy alig egy messzely fér bele; el lehet képzelni, milyen kínban vagyok napközben, ha ki kell öntenem az ablakon, mert rendszerint fél napokig nem jelentkezik nálunk senki.

Időközben elküldtettem ebédért az étkezdébe, két adag daralevest, két fazék galuskát, és mindegyikhez egy darab kacsasültet hoztattam; éppen a levesnél ültem, amikor belépett Schlick altábornagy vagy lovassági tábornok (Schlik von Bassano und Weisskirchen, Franz, gróf /1789-1862/ lovassági tábornok, az 1848-49-es szabadságharcban hadtestparancsnok, a legtehetségesebb osztrák tábornok, aki – ellentétben sok főtisztársával – mindvégig lovagias módon viselkedett a honvédekkel – a szerk.) egy fiatal tábornokkal és vagy tízfőnyi kísérettel, és igen tisztességes hangon megkérdezte tőlem, nem szenvedek-e hiányt valamiben, honnan kapom az ebédemet, és ha jól értettem, azt mondta a végén, hogy ha valami kívánságom van, hozzá szabad fordulnom. Azzal eltávozott. A délután elég egyhangúan telik el: egy szivar, egy pipa dohány, kibámolni az ablakon, nézni a kis verebeket, hallgatni a csevegésüket, kihajítani egy-egy darabka kenyeret, és csodálkozni, hogyan kapják el a sebes röptű fecskék egyiket-másikat.

Néhány lengyel gyalogos sétál el előttem, rendszerint megbámulják az embert, és aztán nem tudják palástolni az örömeiket, vigyorognak.

Nyolc órakor verik a takarodót, ez a jel a lefekvésre; arra gondoltam, hogy megvárom a porkolábot, nehogy megzavarja az álmomat, de már háromnegyed tizenegy volt, a gyertya egészen leégett, lefeküdtem, de alighogy elaludtam, bejött a porkoláb embere, és megkérdezte, nem parancsolok-e vacsorát! A pokolba velük – befordultam a falnak és tovább aludtam.

29-én reggel hét órakor felkeltem, kaptam egy korsó vizet, utána még ki is seperték a cellát, én pedig megszidtam a fő- és az alporkolábot a rossz kiszolgálás és az éjszakai háborgatás miatt, felöltöztem, és kiegészítettem a tegnapi naplóm.

Mivel egy fél kenyeret kaptam a városból, és Bertiről is tudni szerettem volna valamit, megkérdeztem a szolgát, szabad-e küldenem valamit a fiannak, és mert igennel válaszolt, elküldtem a kenyeret egy kis kaláccsal és egy fél icce borral. Berti köszönte szépen. Egészséges, semmiben sem szenved hiányt, és a lovakról ő sem tud semmit, mint ahogy én sem. – Az a szándékom, hogy szolgát beküldöm a városba, ha a tábornok megengedi, mert senkinek sem szabad sem kimenni, sem bejönni.

Honvédeket is, de az is lehet, hogy tiszteket, mert most mindenki polgári ruhában van, hoztak a mi négyszögünkbe, szám szerint ötöt, csomagostul, lehet, hogy ezek súlyosabb esetek; a tábornok úr is most ment el itt két fiatal magyar hölgygel beszélgetve, akik valószínűleg bebocsátást kértek valamilyen rokonukhoz vagy a férjükhöz; úgy látszik, még nem egyeztek meg, erre vallanak a tábornok úr kurtán odavetett szavai és a muskátlivörös asszonyi arcok, mert szívük minden csepp vére aggodalmasan dobogva az arcukba és a szemükbe szökött. De aztán látom, hogy mégiscsak belépnek a kapun. Nagyon aggódom máris szegény Nináért, ma beszéltem vele utoljára.

Az eddigi porkoláb, úgy látszik, nem felelt meg a követelményeknek, mert éppen most mondja nekem, hogy a törzsfoglár fogja felváltani; valószínűleg valami emberevő, valami kannibál!

A múltkori ebéd ötvenhat krajcárba került pengő pénzben, kíváncsi vagyok, mennyibe fog

kerülni a mai. – Különben sincs pénzünk, nekem is csak tíz forintom van osztrák bankjegyekben, és néhány aranyam, de ahhoz csak végszükség esetén nyúlok.

Mai ebédem is igen egyszerű volt, két órakor kaptam egy kis rossz levest borsó nagyságúra tört árpakásával, később, negyed öt körül bűdös húst sz.szagú mártással – nyomban ki is öntöttem az ablakon –, és sárgarépat meg egy kis bort. – Egy csészét máris elloptak, egy tányért pedig elcseréltek.

A szolgál, aki állítása szerint ötünket szolgál ki, ravasz egy fickó, és azt hiszem, hogy a pénz felét zsebre vágja, és azt hoz, amit akar; nem hiszem, hogy ilyen cudarul akarjanak bánni velünk.

Nyomott hangulatban telt el az egész délután, bántott sorsunk nyomorúságos vége, és hogy hiába várjuk oly sokszor tarka színekkel kiszínezett kedvező kimenetelét. – Nina nem jött el; nem értem, mi lehet az oka; lehet, hogy nem eresztik be, lehet, hogy nincs semmi jó híre számomra. Hűséges Béla lovam és szegény derék sárgám ezek szerint oda van – és velük oda van a remény is, hogy egy kis tartalék pénzre tehessek szert.

Augusztus 30. Nina nem jött, és ma is hiába vártam, nem kapott engedélyt. Csak a sóvárgás maradt tehát, Domicámnak szóló kívánságaimat a véletlenre kell bíznom. – Reggelit nem kapunk, és valószínűleg ebédet sem, igazán szép kilátások.

Tizenegy óra tájban, amikor lovaim sorsa miatt nagyon rosszkedvűen álltam az ablakban, egyszerre csak zajt hallok a hátam mögött, és megpillantok valakit, de ő sem tudott a lovaimról semmiféle felvilágosítást nyújtani, átadtam neki egy aranyat az asszonyom számára.

Később megint kinéztem, és örömmel pillantottam meg a kis Ninát, de nem eresztették be – Isten vezérelje vissza szerencsésen az otthonába.

Az új törzsfoglár bemutatkozott, és felírta a nevemet és a rangomat (az őrnagyit). – Éppen most ment el egy hadmérnök tiszt, aki a bombázások során megsérült ablakrácsomat fogja megjavíttatni, sötét egy ember, egyetlen pillantásra sem méltat engem.

K. (Georg von Kostyn lovag, 1848-ban a 4. huszárezred hadnagya, a szabadságharc után kapitánya, osztrák szolgálatban maradt – a szerk.) is itt ment el, megkértem, hogy vegyen számomra néhány apróságot a városban, meg is ígérte, de már legközelebb jó messzire elkerülte az ablakomat, az arcát is elfordította, úgy látszik, nyugtalanítja a lelkét, hogy a korábbi jótéteményekért egy ilyen kis szívességgel kellene fizetnie. – Legyen meg Isten akarata!

Az ebéd nagyon sovány – csíklevés, bűdös hús paradicsommártással, és rossz káposzta üresen: harminc krajcár pengő pénzben. – Délután írtam Schlick tábornoknak, és édes megnyugvással gondoltam rá, hogy ez a derék úr könyörülettel lesz irántam, és megsegít, ahogy tud.

Augusztus 31. Reggel írtam Domicámnak, és egy beadványt is, de nem tudom elküldeni a leveleket. Nyomást érzek a gyomromban, talán majd megenyhül. – Délben az élelmezőtiszt küldött ebédet, levest, borsót hússal és káposztával, csirkét és cukrot.

Augusztus 31. Az őrizetet megszigorították. Elvitték az eddigi szolgát, egy tarnopoli zsidót, Haimonnak, a lókupecnak a testvérét. – ... volt nálam a porkoláb jelenlétében. – A leveleimet nem tudtam kézbesíteni.

Éjszaka nagyon nyugtalan voltam, egyáltalán nem tudtam elaludni, legalább tízszer felkeltem,

és kibámultam az ablakon.

Szeptember 1. A mai napon kedveznek nekem a csillagok, írtam gróf Schlick lovassági tábornok úrnak, és odaadtam a levelet a törzsfoglárnak. Nemsokára visszajött, és azt mondta, hogy menjek vele a törzshadbíróhoz; ez pedig felhívta a figyelmemet a levélnek néhány pontjára, amely a horvát viszonyokkal foglalkozott, és megjegyezte, hogy ezeket kívánatos volna kedvezőbb megvilágításban megírni; ez annak a jele, hogy jót akar nekem; a magyar bankjegyekkel kapcsolatban nem sok jóval kecsegtetett. – Az élelmet most egy asszonytól kapom, aki az élelmezési hivatalban dolgozik, elég jó és igazán sok, így aztán a legényemnek is jut belőle. – A levelet még mindig nem tudtam átadni senkinek, tűkön ülök, százszor is kinézek az ablakon, de reggel kilenc óra óta senkit sem láttam, pedig már öt óra van. Most ment el itt báró Schloissnigg kapitány a Mungen-vértesezredből, és volt olyan kedves, olyan emberszerető, hogy megállt, és köszöntött; nem sok idővel ezelőtt alkalmam volt meglátogatni őt hasonló, ha ugyan nem komorabb és kilátástalanabb körülmények között, Pesten, az Újépületben, és Szegeden, a kazamatákban, és azzal vigasztaltam, hogy nemsokára kiszabadul; tréfásan még azt is jövendöltem, hogy nemsokára mi kerülünk hasonló helyzetbe, és ez meg is történt, bolondokháza ez a világ!

Szeptember 2. Tegnap este már azt hittem – ilyen könnyen megcsalódik az ember fogságban –, hogy szabadulásunk napja elérkezett. Öt tábornok ment el mellettünk sok segédtszttel és törzstiszttel, a kazamaták felé tartottak, de nem jöttek vissza! 31-e óta egy szegény asszonytól kapom az élelmemet és egy kis tejet, áldja meg érte az Isten! Kiszolgálásról szó sincs; rendszerint reggel kilenc órakor becsukják az ajtót, és aztán sokszor egész nap senkit sem látunk. – Az ajtó elé őrt állítottak, úgy veszem észre, ez a szigorítás csak rám vonatkozik, mert amikor ma reggel kinéztem a folyosóra, sehol sem láttam őrt, csak az én ajtó előtt. – Hogy mi a célja ennek a rendszabálynak, el sem tudom képzelni.

Ha egészséges maradok, nem lesz semmi baj! – A kiütés kezd kellemetlenné válni az altestemen; erre aztán semmi szükség! Különösen az árt az egészségemnek, hogy sohasem élvezhetem a napsütést; már most is sokat fagyoskodom, nem tudok átmelegedni; mi lesz majd velem a télen?

Most érzem először, milyen nyomasztó súllyal nehezedik rám a nagyothallásom! Minden sorstársam hallja a jövők-menők egy-egy szavát, az órát, a dobpergést, a ház neszeit-zörejeit, a kutyák ugatását; igen, még ez is kellemes hang volna a fülemnek – de nekem mindebből semmitem jut. – A családom és ismerőseim körében, akit kedvemért megerőltették a hangjukat, nem is vettem észre, hogy nagyothalló vagyok.

Szeptember 3. Éjszakai két óráig nem tudtam elaludni, gondolataim a valószínűtlenségek végtelen térein kóboroltak.

Egész délelőtt minden végképp egyhangú, megváltásra semmi kilátás.

Délután büntetés-végrehajtás az udvarunkban, a honvédek jajkiáltásai eljutottak a fülemhez. Az éjszakát jól átaludtam.

Szeptember 4. Reggel a főporkoláb Berti üdvözlését hozta, megkérdeztem, nincs-e valamire szüksége, mert ha volna, segíthetnék rajta.

A várfogoly szerény kívánságai hamar teljesülnek: éjszaka édes álom az övéinek karjában,

nappal jó tej, jó leves, egy kis gyümölcs, néha a kalandozó gondolatoknak szeretteihez szóló, és galambpostán vagy a vonuló felhők szárnyán küldött levél formájába öntése. Ezt ugyan joggal nevezem szerénységnek, de azért nem adom fel a reményt, hogy október 4-én (az uralkodó névnapján – a szerk.) kegyelmet kapunk valamennyien, ha ugyan meg nem csal az édes reménykedés.

Szeptember 5. Éjszaka. hasmenésem volt, örültem neki, mert megtisztultam egy kissé, de azért alkalmatlan a dolog, mert nincs éjjeliedényem, csak egy kétlábú serpenyő.

Ma láttam Huszthyt (Huszthy József a szabadságharc alatt kapitány volt a 4. huszárezredben. Mivel a szabadságharc előtt nem volt osztrák tiszt, nem ítélték el. Az ötvenes évek végén újra kapitány lett az ezredben – a szerk.), amint elment előttem, talán alkalmazni fogják valahol. Bertimről nincs hírem. Elfogy a szesz, ha nemsokára pénz nélkül maradok.

Szeptember 6. Tegnap meghozták nekem a pesti újságokat, tegnap este és ma egész nap olvasgatom az egyiket. A gyomrom még mindig fáj, és a szobámban egyre hidegebb van. Senki sem törődik velem, nem tudom, a többieknek is így megy-e a sora; de ha az ablakon keresztül vagy cédulák segítségével nem tudnám megszerezni a legszükségesebb élelmiszereket, éhen kellene halnom.

Szeptember 7. Ma láttam, hogy két hölgy, Lahnerné és Knézichné nagyon gyászosan jön a férjéhez; egy gyalogos kísérte őket, tehát a rendszabályokat ebben a vonatkozásban is megszigorították. Szerencsétlenségemre eltörtem a vörös boros korsómat, nagy veszteség, nem lesz könnyű pótolni. Feleségemtől még mindig nem kaptam levelet.

Ma délután nagyon szellemes módszert vezettek be azoknak a szobáknak a megjelölésére, amelyekben vagyunk, tudniillik az ablakrácsra egy nagy szalmacsóvát kötöztek, talán azért, hogy az ór fokozottabban figyeljen ezekre a helyekre, talán azért, hogy személyünket megalázó fényben tüntessék fel.

Szeptember 8. A Boldogságos Szűz Mária napján, mivel nem jutott osztályrészemül az a szerencse, hogy forrón szeretett családom körében legyek, a máriaradnai templomra gondoltam, ahol 1829-ben, tehát éppen húsz éve alázatos áhítattal, forrón imádkoztam Domicával, Máriával és Alberttal Jézus dicsőséges anyjához, hogy bensőséges és hű szeretetben kötött frigyünkre a mindenható Isten áldását kérve kegyeit elnyerhessük. Isten végtelen bölcsessége az ő akaratára fialó hagyatkozásunkat ekkor is, később is minden mértéken felül gazdagon megjutalmazta; mert ami hitvesemet és gyermekeimet illeti, mindig a legboldogabb embernek tarthattam magam – katonai, világi pályafutásomat azonban szerencsétlennek mondhatom: ha valaki harmincnégy évi kiváló és elismerten buzgó szolgálattal csak őrnagyi rangra viszi nagy nehezen, és éppen eljut odáig, hogy alezredes legyen belőle, és akkor szerencsétlenségére olyan helyzetbe kerül, amelyből a legcsekélyebb tisztesség és lelkiismeret birtokában sem szabadulhat az ember – ezt csakis Isten akaratának, eleve elrendelésnek nevezhetem; ezredesi osztályomat Bécsújhelyen elbocsátva Grácból egyenest a parndorfi táborba szállították, nehogy későn érkezzen a schwechati csatába; ezt talán az első miniszteriális kormány igazolhatja.

Miért nem beszéltek nyíltan a hűséges tisztekkel? Ha Bécsben, elindulásunkkor elláttak volna a szükséges utasításokkal és parancsokkal, ha figyelmeztetnek a minisztérium előtt már ismeretes körülményekre, vagy legalább R... kapitánnyal (August Rauss kapitány, aki a 4. huszárezred utolsóinak érkező századát Grazból Pándorfaluba vezette – a szerk.) parancsot küldenek, hogy

embereinkkel együtt a legmagasabb uralkodóház ellen elkövetett hűtlenség és esküszegés büntetébe esünk, ha horvátok ellen, a magyar országgyűlés határozatainak, a Honvédelmi Bizottmánynak, a minisztériumnak engedelmessé ezután is harcolunk, akár osztrák, akár magyar területen; ebben az esetben én is, és az ezredből még vagy harmincan nyomban Bécsbe mentünk, mindent kockáztattunk volna. De így az utolsó pillanatig, a schwechati katasztrófaig szüntelenül abban a hiszemben, abban a szilárd meggyőződésben voltunk, hogy Ferdinánd császár mit sem tud erről a hallatlan katonai lázadásról (Jelačić horvát bán Magyarország elleni támadásáról – a szerk.), amely minden császári parancsnak ellene szegült. Elég! A 4. huszárezredet felelőtlenül elárulták. – Az illetők Isten színe előtt felelni fognak érte.

Mindazonáltal Isten akaratából öregségemre zendülőnek, felkelőnek, lázadónak, felségsértőnek tartanak, pedig mindig kimutattam mélységes undoromat ilyesmi iránt; ezt csak a mindenható Isten végzése mérhette rám, mert nálam hívebb, becsületesebb szolgálja sohasem volt őfelségének, az én császáromnak. – A bűnös gonosztevőknek felelniük és vezekelniük kell emiatt Isten ítélőszéke előtt.

Az őrizet egyre szigorúbb, most már csak az hiányzik, hogy vasra verjenek bennünket, és az ablakokat bedeszkázzák.

Szeptember 9., vasárnap. Napról napra hiába várok hírt a családomról, és nem tudom felfogni, sem, megnyugtatni magam: csak nem történt az én leveleimmel is valami, talán nem jutottak el feleségem kezébe? Ez túlon túl sok volna szegény hitvesem számára! Kérem Istent, adjon erőt, kitartást, megnyugvást neki fogságom idejére, hadd reméljen minden jót! – Én a magam részéről mindmostanig nem adtam át magam csüggedt gondolatoknak; bízom Isten igazságosságában és az uralkodó ifjúi szelídségében és emberségében.

Ha mi egyesülten nem hozzuk meg azt a kétségbeejtő határozatot, hogy megadjuk magunkat, még sok ezer emberi élet esik áldozatul, egész vidékekre leírhatatlan nyomor és szenvedés zúdult volna; ennek komoly súllyal kell latba esnie sorsunk serpenyőjében. Nem is beszélve arról, hogy az állam egy harmincezer főnyi hadsereget tizenegy tábornokkal, sok törzs- és főtisztel (százharminc ágyúval), akik kegyes fogadtatás esetén egy emberként hódolnának az uralkodónak, és bizonyára leghívebb alattvalói lesznek, ellenkező esetben viszont a hadtest csalódott vezetői, vagy legalábbis a többségük – ebben a pillanatban levelet kaptam, a törzsfoglár hozza 3-án kelt soraidat, örömben és megindultságomban könnyeztem; most már sokkal nyugodtabb vagyok, mert tudom, hogy édes, drága feleségem és gyermekeim ugyanúgy bizakodnak, mint én. Isten igazságossága és az uralkodó szelídsége és nagylelkűsége mindent jóra fog fordítani.

Szeptember 10. Szolgám útján egy bajtársamtól megkaptam *A három testőrt*, az olvasása mára elég jól elfoglalt. – Egész áldott nap semmi említésre méltó nem történt.

Szeptember 11. Reggel megjelent valaki, de ezúttal nem ért olyan nagy öröm – a szolga szilvát hozott. – Ma délután az a szerencse ért, hogy a tábornok úr jóságából Adalbert fiam néhány órára bejöhett hozzám.

Szeptember 12. Ma elhozta a porkoláb véres illetményemet, aug. 25-től szeptember 12-ig bezárólag tizenkilenc forintot; harmincöt évig ritka odaadással szolgáltam uralkodómat és az államot minden rendfokozatomban, és most megint odajutottam, hogy csak hadnagyi illetményt kapok, és azt is csak kegyelemből – ki tudja, mi vár rám még ezután?

Ma megint csupa hasztalan kívánság; még az időjárás is nyomasztó. Ahogy a sirokkó heve

felperzsel egy-egy vidéket, Arad falai közt is elviselhetetlen, egészségtelen a levegő.

Szeptember 13. Rettenetesen hosszú délelőtt. Jó ebéd. Az illetményt 15-ig bezárólag kifizették.

Hiába kértem könyveket, csak ígéretet kaptam rá Vécseytől.

Szeptember 14., péntek. Könyvek Bertitől és Vécseytől, de most nem érdekelnek, és nem értékelem őket – Megpróbálok Romanovitséknak írni (akik pénzzel tartoztak Schweidel Józsefnek – a szerk.), Teofilnak és az anyjának!

Szeptember 15. Ma éjszaka jól aludtam, nincs pálinka, nincs tej, nincs gyümölcs, semmi sincs. Fidéltől és Móricstól rossz híreket hallok Domicámról, mindkettő szavaiból azt veszem ki, hogy szeretett lelkem a fogságon okozta fájdalmakat nem tudja tovább elviselni; délután aztán keltezés nélküli levelet kaptam tőle, és ez meg nyugtat, mert Liechtenstein herceggel (Liechtenstein, Franz von und zu, herceg /1802-1887/, cs. kir. altábornagy, osztrák hadosztály-, majd hadtestparancsnok, Dessewffynek és Lázárnak kegyelmet ígért, lovassági tábornokként helyezték nyugállományba – a szerk.) való beszélgetése után íródott: adja Isten, hogy jó reményeim ezúttal teljesedjenek.

Szeptember 16., vasárnap. Olyan nap, amelyik néha annyira lehangolja az embert, hogy nem is képes rendszeresen gondolkozni. Este megkaptam a 11-i újságot, és még jobban elkeseredtem, mert egy cikk már eleve irigykedve és óva int az amnesztiától, és meg akarja tagadni a uralkodó kegyelmét a félrevezetettek egy részétől.

17. Teljesen egyhangú; írtam a vizsgáló bizottságnak, kértem, hogy a felségsértés vádjára vonatkozóan csatolják a jegyzőkönyvhöz további részletes önigazolásomat és kértem, hogy kilencszázhuszonkét forint harminc krajcár értékű magyar bankjegyeimet nyugta ellenébe vegyék át.

18. Nem is tudom, honnan kapok ma enni, mert asszony felmondott. – A vendéglőből leves, rostélyos káposztával...

19. Rossz étel. Leves és bab, bűdös sonkával.

20. Éjszaka és egész áldott nap esett. Most aztán nagyon homályos lesz hideg tömlőcömben.

Háromszori étkezés huszonöt garasért – egy fél icce tej huszonnégy krajcár – egy zsemle három krajcár. És a mosás, bor, kávé, szolga?

21. A kilencszázhuszonkét forint harminc krajcárnyi bankjegyet elvették, mégpedig nyugta nélkül, és az esetnél az alporkoláb nagyon arcátlanul viselkedett – mikor a törzsfoglár megjelent, neki minden haladék nélkül átadtam –, mikor nálam volt, egyszerre csak kopogtattak az ajtómon. Csoda! De aztán a törzsfoglár nyers hangon elbődült, hogy: „Befelé!” – egészen eltanulom ezt a szót. – Ma haditörvényszék! Én valószínűleg holnap kerülök sorra; feltétlenül bízom Isten irgalmában.

Az ablak előtt elmenők miattunk mindig a túloldalon járnak, azt hihetné az ember, hogy merő szerénységből és tapintatból. De a hangos füttyülésük és dúdolgatásuk hallatán kísértésbe esik az ember, hogy inkább az ellenkezőjét gondolja.

Szeptember 22. Vécsey bajtársam holnap Temesvárra megy, szomorú hír az én számomra. Nemcsak aggódom érte, hanem az olvasnivalóimat is elveszítem. – Szegény Lenkeyt állítólag

elítélték, kötélre, el sem tudom hinni; pedig azt állítják, hogy meg is mondták neki, és hogy kétségbeesett; dühöng, őrjöng, mind a bolond. Isten óvja meg, öntse belé a hit, remény és szeretet vigaszát.

23. Ma megvolt végre az első ünnepélyes szentmise, és mert én az ablakomból ferdén rálátok a távoli templomkapura, lélekben igaz áhítattal és haszonnal végighallgattam a szertartást.

Vécseyt és Radványit (Radványi, Winkler von Winckelstein Imre /1814-1879/, Temes vármegye alispánja, várfogságra ítélték – a szerk.) ma Temesvárra kísérték; szívemből kívánom, hogy olyan hamar szabaduljon ki onnan, mint én innen. Isten vessen véget szegény aggódó családunk szomorúságának. – Ó, ha szegény jólelkű Domicámra gondolok, vérzik a szívem! Ha egyedül volnék türelmesen és megadással túrném a sorsomat, de mert tudom, hogy a feleségem milliószorta többet szenved, mint én, nem csoda, hogy róla és szegény elhagyott gyermekeimről álmodom. – Semmit sem törődnek a magam sorsával, ha nem volna összekötve a számomra legdrágábbak sorsával.

24. Áadtam Domicámnak szóló leveletem a porkolábnak.

Ma a törzsfoglártól kaptam az ebédet.

Egy csomag közepszerű dohányért, ami harminc krajcárt sem ér, két forint harminc krajcárt kell fizetni.

25. Az egész nap a rég bejelentett haditörvényszéki tárgyalásra való hasztalan várakozásban és szorongó reménykedésben telt el; ez lesz nyomorúságos, gyászos életemnek legfontosabb napja, jövő sorsomnak és szegény, nélkülöző, bár szorgos, szerény és visszahúzódó családom jövő sorsának mindent eldöntő pillanata! Ezen a héten dönteni kell a sorsunkról, remélem tehát, hogy holnap eljön a várva várt nap, amelynek végső eredményétől függ az enyéim jó vagy balvégzetének kezdete vagy vége.

Szeptember 26. Délelőtt kilenc órakor bejött a porkoláb, és jelentette, hogy most lesz a haditörvényszék! Csak az tudja és érezheti, milyen fontos pillanatot jelen a *haditörvényszék* szó kimondása egy becsületes öreg szolga, egy családapa, egy férj életében – aki szeretett feleségének boldoggá tételét tartotta legfontosabb, egyetlen céljának –, csak az tudhatja, akit baljós végzete ártatlanul, tiszta, szeplőtlen lelkiismerettel, makulátnal becsületességét mindig szem előtt tartva lökött szerencsétlen, szörnyű helyzetébe, taszított a zűrzavarba akarata ellenére. Nyomban kész voltam, és béketűrően mentem végig a folyosón, és már kinn találtam több bajtársamat Aulichot, Pöltenberget, Törököt, Láhnert, Knézichet, Gáspárt, Leiningent, Lázárt, Damjanichot, Nagysándort, Dessewffyt, négy és fél hosszú hét után most láttuk egymást először viszont, mi, sorstársak.

A haditörvényszéki tárgyaláson csak a vallomásunkat olvasták fel, de mert ezt egyenként tették, eltelt vele az egész délelőtt, jó alkalmunk volt rá tehát, hogy beszéljünk a folyosón. Ha ma vagy holnap felterjesztik a haditörvényszéki iratokat, 4-éig megtudhatjuk a határozatot. Adja Isten, hogy kedvező ítélet legyen!

Szeptember 27. Egész éjszaka nem aludtam, fájt a mellem, nem találtam a helyem az ágyban!

28. Ma megkaptam Domicám szeptember 20-án kelt levelét – Pesten lepecsételve 22-én – Aradon lepecsételve 25-én – és a várparancsnokságon hevert 28-ig. – A szobám olyan hideg és barátságtalan, hogy két hálókabátban és a körköpeny alatt is nehéz kényelembe helyeznem

magam.

29., szombat. Ma éjszaka a szoba más pontján aludtam, és lehet, hogy, a helyváltoztatás az oka, lehet, hogy valami más, de jobban aludtam, mint valaha; kitört ugyanis egy ablaktábla, és rettenetes volt a huzat; és hogy milyen kevés tekintettel vannak a szerény kéréseinkre, az a kicsiség is kimutatja, hogy még az ablaktáblát sem javítják meg.

Mindig bajban van az ember a levelek átadásával is, mert a főporkolábot sokszor egy hétig sem látni, és csak ő van feljogosítva, hogy a leveleket a tábornokhoz vigye.

Este az a kimondhatatlan öröm ért, hogy megpillantottam Albertet és Csunkót (Csunkó Antal /1815-1851/, kapitány a cs. kir. 4. huszárezredben, a szabadságharc során huszár őrnagy, aradi várfoogságban hal meg – a szerk.) a törzshadbíró társaságában; gondoltam is mindjárt, hogy az a szerencse, az a boldogság ér, hogy Albert meglátogathat; alighogy ezt végiggondoltam, jött a porkoláb, és azt mondta, hogy a hadbíró hívat; odaérve az irodában találtam Albertet és Bertit, és értesemre adták, hogy beszélhetek velük. Kölcsönösen vigasztaltuk egymást, de inkább nekem kellett bátorságot csöpögtetnem beléjük, mert úgy láttam, hogy engem sokkal kevésbé nyugtalanít a sorsunk, mint őket.

Szeptember 30., vasárnap. Rendkívül unalmas nap, mert nincs mit olvasnom. Délután Berti egy kis szőlőt és egy üveg bort küldött nekem. Így tehát volt vacsorám.

Október 1. Ez a hónap a vágyakozás hónapja lesz, mert bizakodva remélem, hogy jóságos uralkodónk jogosan kegyelmet fog adni valamennyiünknek; nekem különben sincs bűnöm, hiszen annak, hogy a városparancsnokságot (az osztrákoktól visszafoglalt Budáét – a szerk.) elvállaltam, tízféle alapos oka is volt.

Október 2. Egész éjszaka esett, és az idő hűvösebb. Tegnap Vécsey néhány vigasztaló szót írt nekem, adja Isten, hogy valóra váljon.

3. Ma éjszaka is dörgött az ég, és villámlott. – Holnap lesz szabadulásunk kihirdetésének napja. – Eszemben és lelkemben semmi kétség sincs felőle, hogy kihirdetik az amnesztiát. – Úgy vagyok az idővel, mint az, aki hosszú utazásról tér vissza szerettei karjába; mennél közelebb van a célhoz, annál hosszabbnak és elviselhetetlenebbeknek érzi a perceket. Október napjai – mint az örökkévalóság! – Holnap, bárcsak röpködni tudna a futár.

4. Végre felvirradt az igazság, a fény, a szabadulás napja. Ma, ma mondják ki a nagy szót, az uralkodó kegyelmének szavát – Isten áldja meg és segítse szakadatlan!

Ma is volt egy kisebb szabású ünnepélyes szentmise, és utána drága fiam, Adalbert bejött hozzám; a tábornok hat hét alatt végre most másodszor is megengedte, hogy a fiú beszélhessen az apjával, így aztán boldog és szerencsés napom volt.

Október 5. Tegnap este bejött a porkoláb, és megkérdezte tőlem, hogy nincs-e zsebbe való pisztolyom vagy más efféle holmim, röviden a tudomására hoztam, hogy már átadtam Howiger tábornoknak, de ő csak erősködött, és kutatni akart utána; megengedtem neki, erre aztán el is állt tőle, de azt mondta, hogy másnap reggel már hét órakor legyenek készen, mert a haditörvényszékre kell menni.

A könyörtelenség, embertelenség, kegyetlenség tehát mégis legyőzte a dicsőséges és igazságos uralkodó jóságát és szelídségét – vagy pedig becsapják, és nem is tud az egész ítéletről, miért is kellene tudnia róla. Az ő szándéka az volt, hogy minden megtévedt, a korábbi kormányok

ügyetlensége vagy inkább rosszindulata miatt szántsándékkal tévútra vezetett hűségessé alattvalójának és szolgálójának rangra való tekintet nélkül kegyelmet ad... (Haynau elküldte az ítéleteket Ferenc Józsefnek, aki nem élt kegyelmi jogával – a szerk.)

De akkor miért kell ítéletet hozni, ítéletet hirdetni, miért kell sok derék, tisztességes ember becsületét meggyaláznai, nevüket örök időkre megbélyegezni? Az utóbb megadott amnesztia nem fogja meg nem történetté tenni a sok szerencsétlen családot sújtó megszegyenülést. – Nyomasztja vagy nyomasztani fogja számos így megszegyenített becsületes ember nevét és további meggyalázott, bemocskolt életét. Családom van, tartanom kell magamat, mert másféle kötelességeim parancsolják, de becsületes, megköpdösödött nevemet nem tudom, és nem akarom tovább viselni mindenki szeme láttára, cégéreként, sírban fekvő szüleim szégyenére. – Legyenek ők az utolsók, akik a mindeddig szeplőtelen Schweidel névvel szálltak a sírba. Sohasem jutott eddig eszembe (bár sokszor megpróbáltak rábeszélni), hogy becsületes nevemet megváltoztassam. De most, hogy bemocskolták, nem akarom továbbra is megtartani, az első alkalmat megragadom, hogy megváltoztassam.

Nem kételkedem benne, hogy ma halálra fognak ítélni (még az is lehet, hogy kötél általlira), de harmincöt évi szolgálatomra való különös tekintettel tízévi várfogságra fogják módosítani. De erről még később.

Az ítélethirdetés után

Ahogy gondoltam! Halálra ítélve lőpor és golyó által. Mindezt előre láttam, és ezért a legkevésbé sem lepett meg. – Itt ülök tehát a kinyitott szobában, egy tizedes és négy ember őrködik mellettem a szobában, társaságom tehát van – felhasználok az időt, mielőtt a kíváncsiak megbámulnának, hogy rendbe szedjem a dolgaimat megírtam a végrendeletemet, még egy nyilatkozatot, és az elszámolásomat, mindezt két tanúval alá is iratom.

Rögtön ezután eljött, hozzám kedves Berti fiam és Csunkó, mert már eljutott hozzájuk kivégzésünk híre. Mivel csak egyesével eresztették be őket, Bertit visszaküldtem, és először Csunkót fogadtam. – Adalbert fiamat minden dolgomról kellőképpen tájékoztattam, és ha a bölcs gondviselésnek úgy tetszik, hogy kiszólítson ebből a világból, minden földi dolgom rendben van; mivel az elszámolás háromszáznegyven passiva, ennyi adósságot hagyok hátra. – Milyen jó volna, ha a beszolgáltatott kilencszázhatvankét forintról is rendelkezhetnék. – Haynau tehát megerősítette ítéletünket. – Isten fizessen meg neki érte.

Egy fiatal minorita papot küldtek hozzám, aki igazán értelmes ember és érdemdús pap; megbízták, hogy holnap reggel jöjjön el hozzám, és lásson el a szentségekkel.

Valóban ne adnának kegyelmet nekünk? Az utolsó pillanatig olyan reménykedve bizakodom, hogy nem is tudom magam átengedni a halál gondolatának.

Adalbert fiam egész délután nálam volt, és ez a látvány elszomorít; a kedves, derék fiú adta át nekem szeretteim, drágáim utolsó szíves üzenetét.

Zárom ezeket a sorokat, és remélem, hogy október 6-án öröndetesebb érzésekről számolhatok majd be. Ezt a három ív papírt, amelyen hűségessé megírtam aradi fogságomat,

adják át feleségemnek, Domicának, ha bele nem pusztul bánatába.

Rendeleti kormányzás Magyarországon

A Habsburg-ház által szentesített magyar alkotmány értelmében törvénytelenül trónra lépett Ferenc József, miután orosz katonai segítséggel elfoglalta Magyarországot, rendeleti kormányzást vezetett be. Ennek első lépéseként Haynau könyörtelen katonai diktatúráját szabadította az országra. Szívósan tartja magát az a hiedelem – amelyet persze a császári propaganda és a magyar legitimista uralkodói körök is élénken terjesztettek –, hogy a „bresciai hiéna” a császár tudta nélkül, túlságosan szigorúan járt el, és hogy az uralkodó például nem tudott az aradi kivégzésekről. Aki azonban a konkrét tényeket ugyan nem, de a diktatúra természetét általában ismeri, az tudja, hogy abban minden területen – a katonai ellenállás vezetőinek elítélésénél sokkal kisebb ügyekben is – a központi akarat érvényesül. Leszögezhető, hogy Magyarország diktátora 1849-ben valójában a trónbitorló Ferenc József volt, aki a hóhérmunka elvégzésére Haynau tábornagy szolgálatait vette igénybe. A tábornagy pedig az alábbi előterjesztést küldte futárral Bécsbe az uralkodónak:

„Felséges Uram!

A legmélyebb hódolattal jelentem felségednek, hogy az aradi haditörvényszék tizennégy ott fogságban levő felkelőfőnök ügyében meghozta az ítéletet, és hogy jelentésemmel egyidejűleg futár indul Aradra az általam megerősített ítéletekkel.

Felséged a mellékelt jegyzékből méltóztassék legkegyelmesebben tudomásul venni, hogy az említett felkelőfőnököket milyen ítélet sújtja.

Ács, 1849. október 2.”

Tehát történelmi tény, hogy Ferenc József pontosan ismerte az ítéleteket és módjában lett volna megakadályozni a négy nappal később végrehajtott kivégzéseket, ha lett volna ilyen szándéka. De nem volt.

Ferenc József rendeleti kormányzásának (1849-59) első szakaszában a nyílt terror mellett nagy lendülettel folyt a polgári kormányzat és közigazgatás, azaz a legálisnak tűnő elnyomószervezet kiépítése is Magyarországon, amelynek fő felelőse az 1849 júniusában kinevezett Karl von Geringer teljhatalmú császári biztos lett. Osztrák mintára megszervezték a rendőrséget és a csendőrséget, amelyek – az országszerte hatékonyan működő besúgóhálózatra támaszkodva – elsősorban politikai ügyekben jártak el. 1849 júliusában megjelent az – 1848-as törvényes állapotot figyelmen kívül hagyó ideiglenes közigazgatási és bírói szabályzat. A rendszer kialakításában Haynau is tevőlegesen közreműködött, ő adta ki az ország területi felosztásáról szóló rendelkezést

A végleges közigazgatási beosztás, az úgy nevezett Bach-féle provizórium 1850. szeptember 13-án jelent meg. Magyarországtól különválasztották Erdélyt, Horvátországot és Szlavónát, a Szerb Vajdaságot és a Temesi Bánságot (amely Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó vármegyéből állt). A Határőrvidék külön katonai közigazgatás alá került. Az elcsatolt területek nélküli Magyarországot Budáról irányította Albert főherceg, Ferenc József nagybátyja. Itt öt kerületet alakítottak ki, a pest-budait, a sopronit, a pozsonyit, a kassait és a nagyváradit, élükön egy-egy császári főispánnal. A megyei és városi önkormányzatokat megszüntették, a megyék és a járások élére császári megyefőnököt, illetve járási biztost neveztek ki. A hivatalokban számos külföldit, cseheket és morvákat alkalmaztak. A hivatalnokokat magyar egyenruhába bújtatták, innen a „Bach-huszár” gúnynév.

Ferenc József rendeleti kormányzása az élet minden területére kiterjeszkedett, és jelentős elnémetesítő törekvésekkel járt együtt. A német lett a hivatalos nyelv, bevezették az osztrák törvénykönyvet, mértékrendszert, adózási rendet, oktatási rendszert, ugyanakkor csökkentették a magyar iskolák számát.

Ferenc József rendeleti kormányzásának második szakasza az 1851. december 31-én kiadott szilveszteri pátenssal kezdődött, amelyben az uralkodó nyílt abszolutizmust vezetett be az országban. A véres kezű császár erről így lelkendezett anyjának: „Az alkotmányosságot a tengerbe dobtuk, Ausztriának immár csak egy ura van.” Zsófia főhercegnő azt a megjegyzést írta a levélre: „Dicsérjük Istent.” Pedig korántsem az istent kellett volna dicsérnie, hanem az orosz cárt, amiért katonai intervenciójával segített fenntartani egy teljesen elaggott monarchiát, amelynek trónján Európa legostobább uralkodója, az ő fia ült.

Ferenc József, aki az 1852-ben elhunyt Schwarzenberg helyett miniszterelnököt sem nevezett ki, egyszerűen államalkotó géniuszának tekintette magát. Egy szigorúan centralizált, központilag Bécsből irányított egységállamot igyekezett létrehozni, amely vezető szerepet tölthet be Európában. Magyarországot egy XVII. századi jogeljátszás elméletével kívánta beolvasztani az összbirodalomba. Az elmélet abban állt, hogy az uralkodó ellen fegyvert ragadott magyarság minden jogát elvesztette, így az uralkodó sem köteles a magyar alkotmányt figyelembe venni. 1853-ban kiadta az úrbéri pátenst, amely a jobbágyfelszabadítás befejezését célozta. Nem megfelelően átgondolt intézkedése jelentős feszültséghez vezetett a jobbágyok és földesurak között, hiszen utóbbiak a kártalanítást csak sokkal később, sorsolás útján kaphatták meg, így sokan tönkrementek közülük.

Ferenc József rendeleti kormányzásával néhány év alatt az államcsőd szélére juttatta az osztrák birodalmat. 1854-ben angol bankkölcsönöket vett fel a költségvetési hiány finanszírozására, és ezért nem habozott hitszegő módon cserbenhagyni a krími háborúban korábbi szövetségesét, Oroszországot. 1857-ben tovább romlott a gazdasági helyzet, noha Magyarországon az adóterhek az 1850-es évhez képest a kétszeresükre növekedtek. Ez és a németesítő program egyre fokozódó ellenállást váltott ki a császárral szemben. Birodalma a gazdasági mellett belpolitikai válságba jutott.

A rendeleti kormányzás útjára lépett Ferenc Józsefről 1859-ben kiderült, hogy nem csak a gazdaság és a politika irányítására alkalmatlan, de a hadvezetés terén is teljesen analfabéta. A solferinói csatában mint főparancsnok lépett fel, amelynek katasztrofális vereség és Lombardia elcsatolása lett a következménye, ráadásul Ausztria külpolitikai tekintélyén kiköszörülhetetlen csorba esett. Ferenc Józsefnek be kellett látnia, hogy amennyiben folytatja a rendeleti

kormányzást és az általa terrorizált nemzeteknek nem biztosít alkotmányos jogokat, hamarosan nem lesz birodalom, amely felett uralkodhat.

Czetz János: Bem erdélyi hadjárata 1848-49-ben VIII. rész

Bem tábornok csak egy svadron Vilmos-huszárral, egy osztály Mátyás-huszárral és a 4. honvédszászlóalj néhány szakaszával állapodott meg Vízaknán. 22-én azonnal magához rendelte a Nagyselykre menekült csapatokat. Czetz alezredes hadoszlopait, úgyszintén Kemény zászlóalját is Medgyesről; írt Marosvásárhelyre és Kolozsvárra erősítésért és lőszeréért, példa végett egynehányat, leginkább a tisztek közül, megbüntetett, és aztán erősíteni kezdte magát Vízaknán. Ugyanekkor az ország kormányzóságához is írt erősítéseket sürgetve, mivel a székelyekkel még mindeddig nem egyesülhetett. Kemény őrnagy a kapott parancsértelmében Medgyesről sebes menetben fölkerekedett és zászlóaljával először érkezett meg Vízaknára és ezáltal sokat nyert Bem szemei előtt, kit azonnal alezredessé és a haditanács főnökévé nevezte ki ezért.

Czetz alezredesnek Bem sokáig nem tudta megbocsátani, hogy a szebeni csata alkalmával oly sokáig késlekedett, de csakhamar igazságot szolgáltatott, mikor a tévedés okozóját, Pálffy őrnagyot elbocsátotta és később maga is bevallotta, hogy ez alkalommal Szebent alig lehetett volna bevenni. Ez nagyon igaz, s e vallomás mutatja, minő mélyen látott Bem a dolgok fenekére.

Czetz mindenesetre hibát követett el annyiban, hogy Ladamosról nem egyenesen Vízaknára vonult vissza, hanem Nagyselyken keresztül előbb kerülőt csinált.

Most oly időpont leírásához jutottunk, amelyben a szerencse Bemet és seregét elhagyni kezdte és a viszonyok mindig a magyar sereg igen nagy hátrányára alakultak; mintha csak mindez azért történt volna, hogy Bem lángesze, tisztjeinek rettenthetetlensége, és csapatainak semmi által meg nem ingatható bátorsága annál nagyobb fényben tündököljék. Bem a szebeni csata után éppen nem volt valami nagyon kedvező körülmények között. Hadműködési alapjától, melynek két végpontját, Marosvásárhely és Kolozsvár képezte, nagyon eltért, s így az annyira szükséges lőkészletet nem kaphatta elég biztosan és pontosan; csapat-megerősítéseket pedig nem is várhatott, mert e városokban még őrség is alig volt elegendő mennyiségű.

A kormány csak a Maros-vonalról, az aradi ostromló hadtestből küldhetett neki segítséget, és mindenekelőtt még egy csapatnak kellett hozzá csatlakoznia, amelyet egyaránt fenyegettek Gyulafehérvárról és a Bánátból. A székelyekkel való összeköttetés elérése végett, ha azokat a magyar ügynek ismét meg akarta nyerni, előbb kétségbeesett eszközökhöz kellett nyúlnia, tudniillik a 2. székely zászlóaljat és a székely huszárosztályt el kellett bocsátania haza, hogy ezek földijeiket a dolgok állása felől értesíthessék és azokat tömeges csatlakozásra bírják Bem hadseregéhez. Ezenfölül még azt a kezei közt levő csekély pénzüsszeget is nekik kellett adnia. És mindezen dolgok megtörténte után az ellenség földén állt, kétórányira a fő hadműveleti tárgytól,

két-háromszoros túlerejű, lőszerrel, pénzzel és minden szükségessel bőven ellátott ellenséggel nézve farkasszemet, mely még arra is számíthatott, hogy Oláhországból orosz csapatok csatlakozhatnak hozzá, mielőtt rajok szükség lesz. Ha mindezt fontolóra vesszük, akkor találjuk csak meg az igazi mértéket az alább következő események megítélésére, az ember kényszerülve lesz bámulni a császári tábornokok gyáva tehetetlensége és Bem lángesze fölött.

Ez érdekes dráma első fölvonása volt a vízaknai ütközet 1849. jan. 30-án. E helység a Szebenből Medgyes felé vivő postaút mellett fekszik egy völgyszorulatban, minden oldalról annyira uralkodni lehet fölötte, hogy az ott levő csapatok a szó szoros értelmében egérlyukba vannak bujtatva, mely nem enged más választást, mint győzni, vagy meghalni. Mert az egyetlen kijárás Ladamos felé oly keskeny, hogy egyetlen egy gyalogsági zászlóaljjal el lehet zárni. E völgykatlanban állott seregével Bem és csak igen gyönge csapatokat küldhetett Nagyselyk és Medgyes felé a közlekedés fönntartása végett, ő maga is elismerte, hogy ez az állomás a legszerencsétlenebb a világon és csak azért tartott ki mégis ott, hogy seregére és az országra Szeben szomszédságában időzése által még a csata elvesztésének köztudomásra jutása után is erkölcsi befolyást gyakoroljon. Az átkozott rossz pozitóban ereje 3200 embernyi gyalogságból, 600 főnyi lovasságból és 30 ágyúból állt. A székelyek 29-én (1000 gyalogos és 300 huszár – a szerk.) Medgyes felé elindultak.

Az ellenség eszerint háromszor oly erős volt, mint Bem, kinek hadserege azonkívül még az örökös előőrsi és portyázó-szolgálatok által fizikailag majdnem teljesen ki volt merülve, lőkészlettel pedig legföllebb csak két csatára volt ellátva. Január 30-án Puchner – aki addigra Gedeon brassói csapatait és a környékbeli egységeket is magához vonta – összes haderejével nekiindult Vízakna felé. Két dandár 12 és 18 fontos tábori ágyúkkal a homloktámadásra, egy dandár, a nemzetőrség nagy tömegével Vízaknától az említett völgyben jobbszárny gyanánt és egy fél dandár Kakasfalvától a hegyeken keresztül a balszárnyon nyomult előre; ez utóbbi helységtől fél dandár vonult Rüszt felé és Bem háta mögött megszállotta a hasonló nevű magaslatokat. Délutáni 1 óra felé jelentették a tábornoknak az ellenség közeledtét. Ez tudomást sem véve az egész dologról, nyugodtan folytatta ebédjét. Tisztjei a plébánia házában vígan voltak, mert a kolozsvári cigányok is eljöttek Czetz alezredes hadoszlopával. Midőn az ismét kiküldött portyázók az ellenség közeledtét, csakugyan minden kétségen kívül helyezték, a rüszi hegyekről egyszerre csak megszólaltak az ágyúk és a tüzercsata a homlokzatról, úgyszintén mindkét szárnyról megkezdődött. A császáriak azt hitték, hogy Bemet meglepték, de tévedésüket hamar be kellett látniuk. Bem csapatai az első riadóra sorakoztak és a lehető legcélszerűbben fel lettek osztva. A 4. honvédszászlóalj elfoglalta a homlok előtti magaslatokat, az 56. honvédszászlóaljnak föladatául jutott az ellenséget a jobb, a Kemény-félének a balszárnyat verni vissza; a 11. és 31. zászlóalj egy svadron Mátyás-huszárral és 6 ágyúval Czetz alezredes alatt Rüst ellen kezdett működni, míg a többi lovasság tartalékul a helységben maradt. Délután 2 órakor mindkét, részről iszonyú ágyúzás kezdődött; Bem tábornok, ki az ellenséges központ ellen dolgozott, abban oly károkat okozott egymás után ágyúival, hogy a császári tüzerésnek időnkint el kellett hallgatnia, addig ugyanis, míg a demontírozott (használatatlanná tett – a szerk.) ágyúkat kicserélték. Hasztalan törekedett az ellenség gránátjaival fölgyújtani a helységet, vagy a lovasság soraiban az utcákon kárt tenni, vagy végül szuronytámadások által a gyalogságot a hegyoldalokról leszorítani; Bem rendületlenül állott, mint egy hadisten; és katonái követték példáját.

Egyetlenegy katona sem tágított helyéről, ámbár a felgyújtott helység lángjai már ruhájukba kezdtek kapkodni és a golyózápor mindenütt halált és pusztulást okozott. Délutáni 4 óráig nem

tudott az ellenség egy talpalatnyi földet elvenni; sőt ellenkezőleg Czetznek sikerült jól irányzott ágyútűz által a rüszi féldandár ágyúit lefegyverezni; egynehány önkéntes csapat a 14. zászlóaljából négykézláb csúszva fölmászott azon meredek hegyre, melyen az ütegek állottak, és bizony hatalmába kerítette volna az ágyúkat, ha az ellenség idejében el nem menekül az erdőbe e hősök elől. Alig vette észre Kemény zászlóalja, hogy a hátul álló ellenség meg van ugrasztva, a védő harcból támadó lett és Kemény a vele szemközt álló, és folytonos küzdés közt Kakasfalva felé visszahúzódó ellenség ellen szuronytámadást intézett. Az 55. zászlóalj oly módon tartotta folytonos sakkban a támadókat a jobbszárnyon, hogy óriási túlsúlyuk dacára egy lépést sem merészkedtek előre tenni, sőt mihelyt a nap lehanyatlott, visszavonulni kezdtek. A nemzetőrségnek is derék része van a dicsőségben. A központban nyakasan küzdött az ellenség, de Bem és derék katonái rettenthetetlenségén minden igyekezete meghiúsult, hogy irtózatot kartácszáporral nyisson utat a helységbe. 6 órakor már határozottan a mi részünkre dőlt el a csata s ámbár a csapatok még 8 órakor is harcoltak, ez a császáriak részéről a hiúság kielégítésére, Bem részéről pedig azért történt, hogy a sikert biztosítsa s övéit az éjjeli harc borzasztó szépségeiben gyönyörködtethesse. Végre esti 8 órakor az ellenséges központ is visszavonult és kinyilatkoztatta, hogy Bem állása bevehetetlen! Csapataink Szelindek meleg házaiban igen jól találták magukat, míg a császáriak a nagycsúri erdőségekben táboroztak. Bem eközben fölhasználni igyekezett a kivívott csata előnyeit. 31-én reggel valamennyi csapatát kiállította és Kemény ezredest az egész gyalogsággal kiküldötte a Nagycsűr felé vivő útra, míg maga a lovassággal és tüzérséggel a Ladamos völgyében Vízakna felé fordult és egy félórás menés után a magaslatokat megmászva, a császáriakat Nagycsűr és Szelindek között Vízaknával egyenlő vonalban félúton elérte. E manőver következtében a császáriak támadásuk megújítására vonatkozó minden tervükről lemondani és a lehető leghamarabb Szebenbe visszavonulni kényszerültek, hacsak azon veszélynek nem akarták ki tenni magukat, hogy a magyar sereg ez egyedüli útjukat is elvágja. Bem mosolyogva nézte, mint vonul vissza az ellenség és ismét visszament Szelindekre, hogy csapatainak egy kis nyugalmat szerezhessen.

Bem azonban már az utolsó ütközet alatt belátta, hogy a szó szoros értelmében sokkal gyöngébb, hogysen ily jelentékeny túlsúlyban levő ellenséggel szembe szállhasson és ez esetben is kihihessen valamit. Föltette tehát magában, hogy egy csapatot küld előre azon erősítések után, amelyeket neki a kormány Aradon át küldeni ígért, s amelyekről Bem azt hitte, hogy akkor körülbelül Déván lehetnek; föltette továbbá magában azt is, hogy addig tartja magát Szeben körül védekező állásban, amíg a segélycsapatok megérkezéssel nyomatékosabb manőverekbe foghat.

Ez okból megparancsolta Czetz kipróbált vitézségű dandárjának, hogy Kemény vezetése mellett február elején Vízaknán, Szerdahelyen, Szászsebesen, és Szászvároson keresztül Déva felé vonuljon, ott a Magyarországból érkező erősítési csapatokkal egyesüljön s onnan gyorsmenetben visszaforduljon, vagy pedig ugyanott várakozzék rá. Ő maga egy időre Vízaknát igyekezett elfoglalni s azt megvédelmezni. De e mozgalomnak titokban kellett történnie, hacsak azt nem akarta, hogy Medgyestől teljesen elszakítsák. Kemény ezért február 1-én a 11. és 55. honvédszászlóaljjal, egy osztály Mátyás-huszárral és 6 hatfontossal megindult Vízaknán, át Szerdahely felé, Bem előcsapatát képezve, ki csekély távolságban követte őtet. Czetz a 4. honvédszászlóaljjal, a Kresz-vértesek egy osztályával és 6 ágyúval már előbb megindult Nagycsűr felé, onnan kivetette az ellenséges előőrsöket, a császári előcsapatokat föllármázta és oly mértékben hozta zavarba, hogy egy Jövés nélkül bevonult Nagycsűrre, mintegy 40 foglyot ejtett, több lőszeres szekeret és fegyveres kocsit ejtett zsákmányul, és a szebeni őrség föllármázása után.

folytonos harc közt vonult vissza azon pontig, mely a vízaknai utat a postaúttól elválasztja. Ekkor azután gyors oldalmozdulattal elmenekült az ellenség elől az erdőbe, és mivel föladatát dicséretesen megoldotta, Vízaknára ment. Bem tábornok eközben kis hadtestével, valamennyi tüzérséget és a lőkészletet is oda számítva bevonult ez utóbbi helységbe, előőrsöket állított ki; a dühös ellenség pedig Nagycsúrnél szervezkedett.

VII.

A Bem-féle hadsereg állapota Vízaknánál – Bem intézkedései – A vízaknai csata 1849. febr. 4-én – Bem dicsőséges visszavonulásának kezdete – A febr., 4. és 5. közti éjjelen Szászsebesen történt események – 6-án a visszavonulás folytatása és a parlamentar kiküldése folytonos küzdelem között – Szászváros megrohanása éjszakai szállás elnyerhetése végett – A Kemény őrnagy felől érkezett hírek – 7-én csata Szászváros mellett – Bem egy puskagolyó által elveszti jobb kezének középső ujját – A sereg a piski híd mögé vonul vissza – Kemény alezredes védelmezi a piski hidat – Bem Déván csatlakozik a magyarországi segélycsapatokkal – További intézkedések. – Visszapillantás

Bem tábornok első gondja volt most Vízaknán oly állomást keresni, melyben nyugodtan várhassa be a túlnyomó ellenség támadását, s minél hosszabb ideig fönntarthassa magát. Ezt helyrajzi ismeretei nyomán csakhamar föltalálta Vízakna környékén. E helység, amelyben gazdag sóforrások és egy sós fürdő is van, szintén völgykatlanban fekszik, de Vízaknát akként környezik a hegyek, hogy Kiscsúr és Szeben felé egy ágyúlövésnyi távolságra nyitott a tér. E széles völgynyílással kezdődik a szebeni róna, amelyen csak egyetlen egy domb van, körülbelül a szebeni út közepe táján, mely az egész lapály fölött uralkodik. – E völgynyílásnál Vízakna előtt sóbányák vannak s a már említett sósfürdő, mely által a földterület annyira el van látva tölcser alakú mélyedésekkel, hogy azokban egész gyalogzászlóaljkat és lovas svadronokat lehet észrevétlenül fölláttani. E mélyedések oldalait hegyek határolják, amelyekről az egész síkságot be lehet látni. A sóaknák előtt széles kocsit utat hagytak, amelyet egyik oldalról mély árok, a másiktól pedig földhányás határolt. Csak egy kissé ki kellett a mélyedéseket tágítani és jobban kivájni, hogy belőlük pompás vadászárkok váljanak, és csekély munkával fedezni lehetett belőlük a hátul fölláttott ágyúkat. Ez meg is történt február 2-án Bem személyes felügyelete alatt, ki lángeszéhez méltón föl tudta használni, amit készen kapott, és kitűnően értett ahhoz, hogy célszerűen megváltoztassa azt, ami alkalmasnak mutatkozott. A csapatoknak még aznap kijelölte állomásaikat.

Egy rész ezen, a másik pedig a következő napon táborozott ott. Bemnek szokása volt csapatait minden nap kora reggel egész fegyverzetben kirendelni, mintha csatáról, vagy indulásról lett volna szó és parancsait rendszeren ily alkalmakkor szokta volt kihirdetni. Hogy ez milyen kitűnő szokás, látszik onnan is, hogy Bem tisztjei és katonái mindig csatakészen álltak, és ami legfőbb, az árulás alkalmá is nagy részben meg volt ez intézkedés által semmisítve. 3-án Szebent kezdték erőszakosan felderíteni, s az időt oly készülődésekkel töltötték el, mintha Bem támadásra készült volna, habár ilyesmire komolyan gondolni sem lehetett. Mert Bem csapatai Kemény eltávoztása után igen csekély dandárrá olvadtak le.

Gyalogság:

4. honvédszászlóalj	800 ember
Kemény zászlóalja	600 "
31. zászl. 4 szakasza	500 "
A bécsi légió	30 "
Összesen	1930 ember

Lovasság:

1 osztály Mátyás-husár	200 ember
1 svadron Vilmos-husár	100 "
Kresz-vértések	75 "
Összesen	375 ember

Ehhez még 24 ágyú, amely között egy lovasüteget volt. Ha már most a fönnebbi számból levonjuk a betegeteket és a sebesülteket, bámulva fogjuk észrevenni, hogy Bem a vízaknai csata napján nem rendelkezett 2000-nél több ember fölött és e csekély számú csapattal úgy az ütközetben, mint az azt követő dicsőségteljes visszavonulás alkalmával a legcsodálatosabb dolgokat vitte véghez.

Február 4-én Puchner legalább 12 000 emberrel és 30 ágyúval megtámadta Bem tábornokot futólag megerősített helyzetében. Bem Zsurmay őrnagyot 4 ágyúval, a Vilmos-husár svadront és a Kresz-vértéseket, azután a 4. honvédzászlóaljából két szakaszt a bal-, Bethlen Gergely őrnagyot pedig a Mátyás-husárok osztályával a 31. honvédzászlóaljjal és négy ágyúval a jobbszárnyra rendelte, s a többi ágyúval, a Kemény-féle zászlóaljjal és a Czetz alezredes parancsnoksága alatt levő bécsi légióval a központon maradt. Meghagyta továbbá irodája főnökének, Bauer őrnagynak, hogy visszavonulás esetén előbb ne indítsa útnak a poggyászos kocsikat, míg csak erre Bemtől sajátkezűleg kiállított parancsot nem kap. A császáriak már egy ágyúlövésnyire közeledtek állomásunkhoz, anélkül, hogy Bem csak egy lövést is tétetett volna. Csak mikor e távolság már be volt töltve, kezdett tüzéségünk és vadászsággá változott gyalogságunk tüzelni; ez négy óra hosszáig tartott, míg végre a császáriak az egyes elszórt magaslatokra visszavonultak, amelyekről e fejezet elején említést tettünk, s e mellett számos holtat és sebesültet hagytak hátra, és több ágyút nemkülönben lőszeres kocsit vesztek. A császáriak jobbszárnya balszárnyunkat akarta megkerülni, de Zsurmay csapatai kitartó bátorságuk által akként hiúsították meg e tervüket, hogy vakmerőn rárohantak azt ellenségre. Ez az ellenséges szárny engedett először, mire aztán a 4. honvédzászlóalj és a Kresz-vértések, kik a magaslatokra helyezkedő ellenség ellen bár eredménytelen, de bátor támadást intéztek, őket üldözni kezdték. Csak ezután kezdett hátrálni az ellenséges központ. A jobbszárnyon mindkét rész- megmaradt eredetileg kijelölt helyén. Csekély haderőnkhez mérten a mi csapataink is elegendő veszteséget szenvedtek, különösen sok ígás lovat lelőttek, amelyeket pedig akkor bajos volt másokkal pótolni. De mindemellett is Bem szokott hajthatatlanságával – főtitisztjei rimánkodásának dacára – elhagyta kedvező helyzetet s az ellenség üldözésére indult. De ez összes tüzéségét összevonta ama magaslatokon s Bemnek

számra nézve csekély gyalogsága nemigen vehette hasznát szuronyainak. Most már fölfedezett tüzérsegünk is sok embert és lovat vesztett ezáltal. De Bem mindemellett rendületlenül megállott a legiszonyatosabb tűzben csapatait folyton rohamra lelkesítve.

Midőn azonban a császári sereg jobbszárnyának lovassága a Bem balszárnyának szétszórt vadászait megtámadta, kik nem lévén eléggé gyakorlottak a tömegképzésben, nagyobb részt elhullottak az ellenséges katonák kardcsapásai alatt, a többi pedig futni kezdett, akkor a központ gyalogsága is kezdett visszavonulni, a magára maradt tüzérsegnek pedig nem volt más hátra, mint őket követni. Balszárnyán azonban, bár majdnem összes lovasságát oda összpontosította és többszörösen támadást is próbált, nem bírt területet nyerni az ellenség. Az ellenség jobbszárnya és a központ azonban, használván a nyert előnyt, oly erővel megtámadta a balszárnytól elvált központunkat, hogy ez csakhamar visszaszorult előbbi állásába, onnan pedig rövid időn menekülni volt kénytelen. Egy császári vértescsapat Bemmél egyszerre ért az első állomáshoz és tisztjük néhány közemberrel annyira körülfogta a hadvezért, hogy ez foglyul esik, ha Czetz hadsegéde, Simonyi Simon ez elhatározó pillanatban elő nem rúgtat, két közlegényt pisztolyával le nem lő, a tisztnek kétfelé nem vágja sisakját, mire aztán elnémulva a bécsi légió kis tömeget formálva körötte a többi vértest szétkergette. A vértesekkel egyszerre Puchner gránátosai is lerohantak a hegyről, és a sóaknák előtt kezdették magukat erődíteni. Úgy mondják, hogy ezeket maga Puchner vezette. Ennek természetes következménye az volt, hogy Bem csapatai hanyatt-homlok rohantak ki Vízaknából Szászszereda felé számos poggyászszekeket, holtat és sebesültet hagyva hátra. Semmi kétség, hogy az ágyúkat meg lehetett volna menteni, ha a poggyászos kocsik Vízakna minden utcáját és terét elállva az utat el nem zárják, és ha a csapatok ismerték volna a visszavonulási utat, így azonban saját kárunkon tanulhattuk meg, hogy az aggodalmas titoktartás és az igen nagy önbizalom sokszor többet árt, mint használ és hogy főbb tisztjeink ily elhatározó pillanatokban jobb, ha nem tartják meg gépiesen az eléjük szabott utasítást, hanem a körülmények alakulása szerint saját hatáskörükben intézkednek.

Elvitathatatlan, hogy e roppant veszteségekben Bauer őrnagy szenvedőlegesen engedelmségének van a legtöbb része. Bem hadserege kétségbeesett állapotban volt, és ha a császáriak minden pihenés nélkül úzóbe veszik, könnyen el lehetett volna az egész sereget fogni, vagy végképp tönkre tenni.

De hála a gondviselésnek, erre csak másnap gondoltak; meglehet, alig hitték el győzelmük nagyságát, s e fölötti örömükben megelégedtek azzal, hogy a Vízaknán hátramaradt betegeket és sebesülteket lemészárolták és egynehány elfogott cigány muzsikájával megédesítették Szerdahelyre vonulásukat. E késlekedés megmentette Bemet és bátor csapatát. Az előtt kellett ugyanis eljutnia Szerdahelyre, hogy Nagyszódon az ellenséges lovasság átkaroló manővert tett volna. Ez esetben Bem megmenekült, vagy legalábbis könnyebben egyesülhetett Keménnyel, vagy a Magyarországból érkező segélycsapatokkal. Sikerült, Bem még az nap elérte Szerdahelyi és ott éjjel megpihent. A császáriak utána küldtek egy lovas osztályt Toporcáig, amelyet azonban ágyúinak elhelyezésével sikerült egy időre visszatartania, végül elijesztenie.

Bem hadserege 1500 emberre olvadt össze; csak hat ágyúja volt már s abból is kettő beszögezve, a gyalogság löszere jóformán teljesen kilőve, a tüzérsegnek minden ágyúra alig több 20 lövésénél – valóban nem irigylendő helyzet!

Ady Endre: Jegyzetek

I. A boldogság fátyola

Budapesten, a Nemzeti Színházban, talán játsszák még Clemenceau drámáját, *a Boldogság fátyolát*, ezt a kínai köntösű, naiv parabolát. Vigasztalan morálja a mesének az, hogy csak azok boldogak, akik nem látnak. Hajh, sok oka volt az időben, mikor e darabot írta, így éreznie Clemenceau-nak. Még csak Budapest elfogadta valahogyan a Clemenceau darabját, de Párizst rettenetesen untatta a Clemenceau meséje. Párizs nem szereti azokat az írókat, akik az élet ellen prédikálnak. Igazat ad nekik, de jó, jó, miért ilyen szomorú dolgokról beszélni? És íme Clemenceau, a politikus, maga is dezavualta az író Clemenceau-t. Azóta birkózott, harcolt, s ma Franciaország hatalmas miniszterelnöke. Ha elhitte volna azt, amit az író Clemenceau hirdet, ma is csak – író volna. Ebből csak világos, hogy karriert csak az írók csinálnak, akik maguknak sem hisznek, s akik nem veszik nagyon komolyan az irodalmat. Ám az sem lehetetlen, hogy Clemenceau arcán most is ott van a boldogság fátyola. Csakhogy most ezt a fátyolt, ezt a vakságot – hatalomnak hívják. Fejeljük meg hát a Clemenceau-darab morálját így ni: boldogak a vakok és a hatalmasak.

II. Egy orosz bolond

Párizsban, 1867. június hatodik napján, Berezovszki Antal két revolvergolyót lőtt III. Napóleon császár vendégjére: II. Sándor cásra. Nem találtak a golyók, de Berezovszkinak bűnhődnie kellett szörnyű tetteért. Örökös kényszermunkára ítélte s Új-Kaledóniába küldte a bíróság. Mi minden történt azóta Európában. Hol van III. Napóleon s hol van II. Sándor cár. Hány milliószor átkozták meg azóta sírjukban is ezt a két császárt. Ám Berezovszkira nem gondolt senki azóta sem. Negyven éve szenved kizárva a világból két ártatlan golyó miatt. És most Franciaország megkegyelmez neki. Megkegyelmez neki pedig azért, mert szegény Berezovszki megbolondult. Ezt ugyan hamarabb is megtehetette volna. Oroszországba azonban aligha engedik be a bolond Berezovszkit. Félnek, hogy amilyen bolond, még II. Sándornak nézi II. Miklóst. Franciaország fog lakolni azért, mert bosszút állott III. Napóleon vendégéért. Nyakán marad egy orosz bolond, aki akkor volt a legbolondabb, amikor valamelyik császárt vagy mind a kettőt el nem találta. Mennyivel kevesebb vér és könny ömlött volna Európában.

III. Amit idegenek látnak

Talán kevesen olvasták otthon az öreg *Temps* csúfolódó cikkét. A mi Rákóczi-ünnepségünkéről írt nagyon furcsákat a párizsi lap egyik krónikása. Saint-Simont, a halhatatlan gonoszt, a zseniális rossznyelvűt citálta Rákóczi ellen. És egyben tréfásan-komolyan jól odamondogat

Magyarországnak, mely füttyül Európára. Úgy és ma is annak örülnek a magyarok, ahogyan és aminek ezer év előtt. Hőseiket és nagy embereiket ma is a verekedő fajtából választják. Ünnepi pompáért, pompás dikciókért, egy kis szimbólumért odaadnák az egész rongyos, való világot. Így a *Temps* s kár volna fölháborodni azon, amit ír. A *Temps* embere nem érthet minket s nem tudhatja, ki nekünk Rákóczi. De a csúfolódó cikknek egy mondata majdnem megdöbbeníti az embert. Azt írja a *Temps*, hogy kutyanéhez sorsuk lehet Magyarországon az európai gondolkozás és haladás embereinek, ha vannak ilyenek. És nem a *Temps* krónikása az első, aki ezt sejtí és írja. Komolyabb hangon s komolyabb helyeken is írnak már erről Nyugaton. Kívülről meglátják, hogy ott bent rossz dolguk lehet a reformátor-szellemeknek. Ez valami, amit Magyarországon meg kell tudnia mindenkinek. Hogy idegenben is látják azt a példátlan reakciót, mely ellen szinte reménytelenül kell harcolniuk a magyar intellektuelek kicsiny seregének. Micsoda nagy lehet a mi elmaradottságunk, ha messziről is ilyen precízen látják. És micsoda bizalmat adhat mégis a mi embereinknek az a szervezetlen, hatalmas republika, mely polgárainak ismeri bármely országból azokat, akik a haladásért, az újításért küzdenek s melynek önkénytelenül tagja mindenki, akit e harc lelkesít. Még ha Montenegróban vagy Szudánban él is. Ez az új szabadkőművesség, ez a legmagasabb internacionálé; minden modern elméknek testvérisége.

Budapesti Napló 1906. november 1.

Ady Endre: La Barre – Dózsa György

La Barre lovagról, aki szobrot kapott Párizsban, Dózsa Györgyre gondol az ember, ha magyar. Ez a La Barre lovas csak azért kapott szobrot, hogy Rómát a fene egye. Egye is, mert szörnyűség, hogy Voltaire korában milyen fenevadságra volt még képes a klerikalizmus. Róma ma is statáriális rövidséggel bánna el minden ellenségével, ha tehetné. Szemünket kiszúrná, nyelvünket kitepné, s ő, a halottégetés tiltója, eretnekek számára ma is meggyújtaná a máglyát. La Barre lovas nem vette le a kalapját egy processzió előtt. Szűz Máriát és az apró szenteket néha nem éppen áhítatosan emlegette. Húsz éves sem volt még, vidám, hetyke katona s darabokra tépték a papok.

Franciaország Rómával vívja leszámoló harcát s természetes, hogy La Barre lovas szobrot kapott. Nagy emberek és szobrok így szoktak teremni, régi és okos dolog ez. De akkor milyen szobrot kellene kapnia Dózsa Györgynek? Magyarország ma olyan harcba kezdett, amelyet még sohse látott a világ. Krisztus után a huszadik században, tíz századdal Árpád után. Mi, a milliók, a rongyosak, azt akarjuk, hogy jogunk legyen a levegőhöz. Egyetlenegy ország vagyunk, ahol a rongyos milliók soha föl se lélegezhettek a dús ezrek miatt. És még ma is csak a szégyen, a szomorúság, a megalázás a mienk. Minden népek nyomorult millióinak van valami dicsőséges

emlékük. Magyarországon ezer év óta mákony vagy korbács volt a mienk. Még a hőseinket is kisajátítják. Rákóczi koporsóját ők, akik Rákóczit becsapták és elárulták, úgy körülállották, hogy mi nem férközhettünk hozzá. Kossuthot gyűlölték, s most Kossuth nevében ráültek a népre, az országra.

Kell, hogy válasszunk hősünknek valakit, akit a nagyurak nem sajátíthatnak ki. Mint La Barre lovagot választották a szabadgondolkodó franciák Róma ellen. Ha már nekik van pofájuk, hogy a történelmet szegezzék nekünk, jó. Válasszunk mi is valakit a történelemből, aki szimbóluma leszen a mi végtelen szenvedésünknek, majdnem undok tragédiánknak. S aki helyettünk kiáltja a világnak, hogy Magyarország néhány ezer kiváltságosé, s hogy itt gyötrelmes élni minden munkás embernek.

Ők már a múltból is elraboltak, meghamisítottak mindent. Elvették tőlünk Rákóczit és Kossuthot. Nyomják a Petőfi-kultuszt s miattuk nem vezekelhetett még ez az ország Martinovicsék miatt. Ők önkényesen válogatják ki a múlt nagyjait is s ellenünk vonultatják föl őket. Soha eszükbe nem jutott például Bethlen Gábornak hódolni, ennek az igazán nagyinak. Károli Gáspár a maga bibliafordításával olyan nagyot mívelt, hogy megmérni se lehet. De Magyarország kénytelen Pázmánynak hódolni. Apáczai Cserére, Mikesre nincs szükségünk, tehát azok aludjanak békével. Akik a mi nagyjaink lehetnének méltán, a mívelteké, a munkásoké, a rongyosoké, azok nem kellene nekik. És most akarnak országos Szent Imre-ünnepet csinálni. Csinálnak ezek még Caraffa-ünnepet is, ha a rongyosok olyan gyávák maradnak, mint amilyen rongyosak. Álhazafiságukkal agyonterrorizálnak ezek minket.

Hát nem vonultatnók föl mi is ellenük Dózsa Györgyöt? Ez magyar volt, fajmagyar, sőt nemes ember. A Dózsa-tragédia Magyarország millióinak a legigazibb tragédiája. Megsütnek és egymással falatnak ma is föl bennünket Magyarország tulajdonosai. Miként La Barre lovagnak a szabadgondolkodó Franciaország, Magyarország népe, mely a feudalizmus ellen küzd, állítson szobrot Dózsa Györgynek. Hogy mi se felejtünk, hogy komoly a mi harcunk. Bár akadna valaki, akinek elég erős hangja volna, hogy egy Dózsa-szoborért szóljon az országhoz. Ha már olyan alantas még mindig az emberi kultúra, hogy szobrokkal kell beszélnünk, beszéljünk szobrokkal. Dózsa György beszélne a nyomorgó, Amerikába szökő magyar nép, a tanítók, a vasutasok, entellektüelek, tisztviselők, iparosok, kereskedők helyett. Az egész munkás Magyarország helyett, melyet nagy urak és nagy papok jobban nyomnak, mint valaha.

1906. november 13.

Európa története II. rész

A pszichológusok szerint az emberismeret három részből tevődik össze: abból, amit az egyén is tud magáról és mások is tudnak róla, abból, amit csak az egyén tud magáról és abból, amit csak mások tudnak róla. Hasonló a helyzet a történelmi tudattal is. Miközben a legtöbb történész azon dolgozik, hogy minél jobban kidomborítsa a saját nemzete világtörténelmi szerepét, a legkevésbé sem veszi tekintetbe azt, hogy a külföldi kollégáknak mi a véleménye e diadalmenetről, hacsak vita nem alakul ki egy bizonyos konkrét kérdésben, mint például a magyarok és a románok között a dákoromán leszármazás-mítosz kapcsán.

Norman Davies angol történész Európa történetéről szóló – terjedelmét, tartalmát és szellemiségét illetően egyaránt –, hatalmas művében minket, magyarokat kíméletlenül szembesít azzal, hogy romantikus önelképzeléseink helyett miben látja szerepünket a vezető kortárs történettudomány. Az európai történelem színpadára való fellépésünkről – amelyet mi eufemisztikusan a „kalandozások korának” nevezünk – ezt írja:

„A hűbéri rendszer katonai erejét a IX. század végén a félelmetes magyarok megjelenése tette próbára. Bár nem voltak rokonságban a hunokkal, a magyarok ugyanolyan rabló szokások alapján éltek, s ugyancsak »Hungária« alföldjén telepedtek le. 895-től 955-ig hatvan éven át évente megismétlődő »kalandozásaik« megrázták a korábbi Karoling-birodalmat, Minden tekintetben ugyanolyan kegyetlenek voltak, mint a vikingek, csak mozgékonyabbak. Mesterei voltak a váltságdíj vagy adó formájában történő zsarolásnak. 899-ben Itália nagy részét töltötték el rettegéssel, 904-ben Morvaországot rohanták le, 907-ben Bajorországot, 922-ben Szászországot. 940-re már úgy érezték, hogy nyitva áll előttük az út, ha akarják, Apuliáig, ha akarják Aragóniáig, ha akarják, Aquitániáig. Sorsuk akkor telt be, amikor Németország hercegei és főurai összefogtak, hogy kivédjék Bajorország legutolsó, 955-ös előzölését. Az augusztus 10-12-én lezajlott háromnapos öldöklő ütközetben Augsburg mellett, a Lech folyó síkságán Szász Ottó vezetésével a németek döntő győzelmet arattak. A magyarok megjuhászodtak. Maradékuk visszavonult, s inkább az állattenyésztés és földművelés művészetét sajátította el.

Némely történészkörökben valamely okból divat a magyarok hatását lekicsinyelni, akik, úgy mond, »nem kreatív tényezői a Nyugatnak«. (Ez annyit jelent, hogy a magyarok nem jutottak el Cambridge-ig.) Valóban, a magyarok romboló erőt jelentettek. Ám nagyfontosságú fejleményeket ösztönöztek. Megsemmisítve a Nagymorva Birodalmat újraformálták a Duna-medence etnikai és politikai térképét, s megszabták egész Közép-Európa jövőkéjét. Jelenlétük nem csak Magyarország, hanem Csehország, Lengyelország, Horvátország és Szerbia, Ausztria és a Német Birodalom kialakításának is létfontosságú eleme volt. Élő sorompót képeztek, amely elválasztotta az északi és a déli szlávokat egymástól. Utat nyitottak a német gyarmatosítók számára lefelé a Dunán, hogy azok megtarthassák »ausztriai« hódításaikat. A német fejedelmeket egyesülésre készítették, s arra, hogy császáruknak fogadják el a Lech-mezei győzőt. Egy beszámoló leírja, hogyan emelték a német csapatok pajzsra Szász Ottót, s kiáltották ki ott helyben császárrá. Persze, hogy a magyarok nem ezt akarták. De hogy hét menekülőben lévő törzs átkeljen a Kárpátokon, és egy emberéletnyi időn belül hat vagy hét tartós változás előidézője legyen Európa térképén, az nem csekély teljesítmény.”

Nemzeti büszkeségünk következő oszlopát I. István király alakját és művét ugyancsak hatalmas dicsfényvel szokás ábrázolni, amelynek fő sugarai olyan tényezőket igyekeznek megvilágítani, mint a magyar nemzeti függetlenség megőrzését a német befolyástól – amely többek között abban nyilvánult volna meg, hogy István a pápától kért koronát –, valamint egy

teljesen sajátos, „szentistváni” állameszme kialakítását. Erről a korról így ír az angol tudós:

„Magyarország is hamarosan Lengyelország útjára lépett. [...] A lech-mezei csatát követően megerősödött a német befolyás. Géza fejedelem (ur. 972-997) családjával együtt a latin rítus szerint keresztelkedett meg 975-ben. Fia (Szent) István (ur. 997-1038) a császársághoz fűződő viszonyát avval is megerősítette, hogy Gizella bajor hercegkisasszonyt vette feleségül s a pápától kért koronát. Istvánt 1001-ben koronázták királlyá az új székvárosban, Esztergomban. [...] Ugyanebben az évben létesült a pannonhalmi apátság, mint a międzyrzeczi testvérintézménye.

Mindezek a primitív királyságok patrimoniális államok voltak, ahol minden jog és tulajdon az uralkodót illetett meg. A kereszténység felvételében amely írástudó papság bejövételével járt együtt, a kiskorú monarchiakat erősítő lépést kell látnunk.”

A „második államalapító”, IV. Béla működését a magdeburgi jogú városok, mint Pest és Buda megalapításán túl így összegzi az angol történész: „Magyarország a tatárjárás nyomán a csőd szélén állt, az Árpád-ház a kihalás szélén.”

Milyennek látszik a virágzó középkor Magyarországa Angliából?

„Csehország, Magyarország és Lengyelország szilaj, fékezhetetlen nemessége, amely megőrizte azt a jogát, hogy királyságában hozzájárulása nélkül ne lehessen betölteni a trónt, bonyolult lépésekből álló gavotte-ot járt Közép-Európa négy nagy uralkodóházával. [...] Magyarország történelme a csehekéhez hasonló minta szerint alakult. Esetükben a bajor Wittelsbachok uralmának rövid közjátéka után a nápolyi Anjou-dinasztia ragadta magához a kormányrudat. Károly Róbert vagy I. Károly (ur. 1310-1342) és (Nagy) Lajos (ur. 1342-1382) nagy hatalomra tettek szert, ami aztán a Luxemburgok és a Habsburgok kezére jutott. Az utolsó fényes hazai király, Corvin Mátyás 1458-tól 1490-ig uralkodott. Magyarország első Jagelló királya, I. Ulászló (ur. 1440-1444) a törökkel folytatott háborúban esett el. A harmadik, II. Lajos (úr. 1516-1526) ugyanígy, Mohácsnál.”

Így fér el nemzetünk két legdicsebb százada egy rövid bekezdésben. Azért a nagy könyv reneszánszról szóló fejezetében még jóleső érzésekkel olvashatunk legnagyobb királyunkról:

„A reneszánsz fejedelem modelljét keresve sok történész első helyen olyan itáliai despotákra gondolna, mint Lorenzo il Magnifico vagy Lodovico Sforza. Utánuk minden bizonnyal dicső szomszédjaikat és vetélytársaikat említenék, I. Ferencet és VIII. Henriket, akiknek Aranyruha-mezei találkozója (1520) jól példázza a kor megannyi cselvetését, furfangját. De egyikük sem figyelemreméltóbb, mint Magyarország királya, Hunyadi Mátyás (úr. 1458-1490).

A címerén lévő hollóról Corvinnak hívott Mátyás, egy erdélyi kereszties lovag és báró, Hunyadi János fia a török elleni harcokban szerzett magának nevet. Erdélyi birtokára és erős zsoldosseregére támaszkodva sikerült a magyar főurakat maga alá gyűrnie, s olyan uralmat bevezetnie, ahol az itáliai kultúra jelentette a politikai presztízst. A humanista püspök, Vitéz János nevelte, felesége Aragóniai Beatrix nápolyi hercegnő volt, s olyan királyi udvarban uralkodott, amelyik az Anjouk óta szoros kapcsolatot tartott fenn Itáliával. A budai udvar könyvektől, képektől és filozófusoktól hemzsegett, s érintkezésben volt a kor összes vezető tudósával Polizianótól Ficcinóig. Nagy könyvtárral is dicsekedhetett, amely mint kézirat- és ősnymtatvány-gyűjtemény vetekedett a firenzei Medici-könyvtárral. Mátyást 1485-ben, amikor elfoglalta Bécset, egy hajszál választotta el egy magyar-osztrák monarchia létrehozásától, amely egykettőre jó alapot szolgáltatott volna a Német-Római Császárság fölötti ellenőrzés megszerzéséhez. Mindezek a

tervek a király váratlan halála miatt szertefoszlottak. Tudós fiával szemben a magyar nemesség egy Jagellót választott királynak. Kisvártatva azonban a Habsburgok és a törökök kaparintották meg a maradékot. A kifosztott királyi könyvtár könyveihez hasonlóan a reneszánsz Magyarország nyomait szertefújta a szél.”

Lám, a kultúra, a tudás és a könyvek hatalma tesz igazán halhatatlanná egy nemzetet, és nem az öldöklő háborúk. Davies még egy külön alfejezetet is szentel a Corvináknak. „Méreiteit és gazdagságát tekintve a Bibliotheca Corvinianát csupán a vatikáni könyvtár múlta felül. Viszont szétszóródása körülményeinek a jóvoltából a tudás terjesztésében betöltött szerepéhez valószínűleg egyetlen más könyvtár sem fogható.”

És ezt követően Magyarország négyszáz évre eltűnik Európa térképéről. Területén százötven évig a törökök és a Habsburgok osztoznak, majd teljesen beolvad a Habsburg Birodalomba. A „szentistváni állam” ezeréves kontinuitása csak a fantaszták képzeletvilágában létezik. Davies – és a történelmi statisztika – könyörtelen. Az *Európai államok megalakulása és megszűnése 1493 és 1993 között* című függelékben Magyarországgal kapcsolatban két adat szerepel. Megszűnés: 1526; megalakulás: 1918. Nagy-Magyarország már 1526-ban elveszett. 1918-ban, a teljesen megváltozott nemzetközi és Kárpát-medencei környezetben, a trianoni rablóbéke nélkül is csak egy gyökeresen új Magyarország jöhetett volna létre. (Norman Davies: Európa története, Osiris, 2002)

Leszámolhatunk-e Hitlerrel? III. rész

Bokor Miklós és Wiener Pál a *Leszámolhatunk-e Hitlerrel?* című könyvében bemutatja Hitler, a beteg ember pszichológiai portréját, majd a német társadalom zsidósággal kapcsolatos előítéleteit. Világos azonban, hogy a hitlerizmus nem jöhet létre hitleristák nélkül, a szerzők pedig a nemzetiszocialista regressziót, mint pszichopatológiás jelenséget vizsgálják.

Németországban az osztályharc a völkisch mozgalomnak köszönhetően sajátos, faji színezetet kapott, amely nem csak a bankárok vagy a nagyiparosok, hanem a zsidóság egésze ellen irányult. Georg Simmel szociológus rámutatott arra, hogy egy kezdetben korrektnek tűnő érvelés vagy eszme a hozzátapadó tudattalan, kimondatlan, majd azután mindenki által hozzáértett tartalmak révén teljesen hamis eredményre vezethet. A földhöz való visszatérés szépen hangzó elve valójában azt a burkolt követelést tartalmazza, hogy Németországnak, ha meg akarja őrizni nemzeti azonosságát, nem szabad változnia, csakis az eredeti gyökereit ápolnia és azokból táplálkoznia. De hát minden gyermek teljesen megváltozik, miközben felnő, mégis megőrzi személyes identitását. A völkisch okkultizmus, a világegyetem misztikus-spirituális erejének megragadására tett képtelen kísérlet arra a pesszimista gondolatra épül, hogy az embernek természetfeletti erő segítségére van szüksége ahhoz, hogy megvalósítsa önmagát, mert erre önállóan nem képes. Tehát valójában egy nem vallásos köntösben jelentkező vallásról van szó.

Egy sátáni vallásról, amely a „faj imádatára” épül, és az a személy, aki ebbe a misztériumba bekapcsolódik, nem szerethet másokat. A pszichológia tudománya ennek éppen az ellenkezőjét bizonyította be: ahhoz, hogy szerethessük önmagunkat, képesnek kell lennünk másokat is szeretni.

„Ez egy bibliai igazság. Azzal a különbséggel, hogy nem ugyanarról a fajta szeretetről van szó – írja Bokor-Wiener. – A »faj imádása« skizoparanoid jellegű, az abszolút jó tárgy szeretete és az abszolút rossz tárgy elutasítása közötti hasadás eredménye. Egy újabb hamis feltevés, a szlávok iránti fennen hirdetett megvetés azt is magában foglalta, hogy azok nem »árja« népek. Márpedig, ha azok a népek számítanak árjának, amelyek valamely indoeurópai nyelvet beszélnek, a szláv éppen olyan árja, mint a német.

Végül az antiszemitizmus egy egész sorozat hamis következtetést tartalmaz, csak néhányat idéznénk belőle. Az az eszme, hogy minden, ami idegen, veszélyes, filogenetikai szempontból nyilván igazolható. Ám amikor az ember kultúrlénnyé lett, az újdonság és az ismeretlenség már nem számított olyan riasztónak, mint hajdanában. Egy másik implicit eszme azt állítja, hogy különféle jelenségek, bármilyen sokfélék legyenek is, egyetlen okra vezethetők vissza. Ez az eszme természetesen hamis, és téves következtetésekhez vezet. Egy másik, még ennél is kevésbé igazolható, tisztán archaikus elmélet szerint minden, ami rossz, legyen szó természeti, gazdasági, politikai vagy társadalmi jelenségekről, isteni vagy emberi rosszakaratból fakad. Ez a reprezentáció gyakorlatilag minden kultúra korai időszakában előfordul. A kereszténységénél is találkozhatunk vele, amikor az ördögöt teszik felelőssé a világban jelenlévő romlásért. És végül idézzünk még egy, nem kevésbé implicit hiedelmet, amely az előbbiből ágazott el; ez azt állítja, hogy minden rossz a zsidóktól származik. És itt már nyilvánvalóan a kollektív delíriumok területére érkeztünk.”

A legnagyobb és minden ember életében bekövetkező személyes identitásválság a kamaszkori, amelyet a hormontermelés változása okoz. A kamaszokat elárasztják ösztöneik, a hátrahagyott gyermekkori tárgyak helyett mindent megragadnak, amihez hozzáférhetnek. Ebben a korban gyakori a felfokozott tevékenység, a tánc, a sport, a különböző csoportokban való lelkes aktivitás, valamint az autoerotizmus és a hipochondriás szorongás. Mármost a német társadalom felemás fejlődésen ment keresztül, amelyben a társadalmi-gazdasági struktúrákhoz képest túlságosan előre haladt a tárgyias materializmus, amely hasadást idézett elő. Ez a hasadás zsákutcába terelte politikai gondolkozást, teret engedett az archaikus nárcizmusnak, a völkisch mozgalomnak, végül pedig Hitlernek.

„A keresztény antijudaizmus valamiféle fantazmatikus oidipuszi versengést jelentett a keresztény fiú és a zsidó apa között; a germán faji antiszemitizmus úgy kezelte a két nép viszonyát, mintha a kiválasztott nép státusa lenne a tét. A vallási zsidóellenesség alapja a zsidó hívek vallásuk melletti kitartása volt, amely fantazmatikusan megakadályozta a kereszténység totális győzelmét. [...] Raul Hilleberg összeveti a katolikus és a náci törvénykezést, valamint a prenáci és a náci zsidóellenes intézkedéseket, és bebizonyítja, hogy nagyon is voltak átfedések. A németek csak alkalmazták vagy újra felfedezték ezeket a zsidóellenes törvényeket és intézkedéseket. Ez a helyzet a náci által kiterjesztett és alkalmazott zsidóellenes sztereotípiákkal kapcsolatban is: már századok óta léteztek.

Az emancipált zsidók többé már nem a tradicionális vallási törvények szerint éltek, ezért a keresztény zsidóellenesség sokat veszített támadóerejéből. Mivel a zsidók alkalmazkodtak a helyi adottságokhoz, etnikai kritériumok alapján már nehezebben lehetett őket megkülönböztetni. A

német zsidók tökéletesen magukévá tették a német kultúrát, ennek ellenére a keresztények továbbra is elsősorban zsidóknak tartották őket, talán még veszélyesebbnek is, mióta sok területen versenytárssá váltak. [...] Igazolható volt-e racionálisan a XIX. század végén kifejlődő politikai antiszemitizmus azok szemszögéből, akiknek a zsidók konkurenciát jelentettek? Mindenesetre erkölcsi és demokratikus, valamint magasabb rendű állami szempontból nem volt elfogadható. Azok, akik úgy gondolták, hogy kárvallottjai a zsidók tevékenységének, az iparosításból fakadó kikerülhetetlen átalakulásokat szenvedték meg.”

Ma már sokan egyetértenek abban, hogy I. és II. világháború helyett inkább Európa XX. századi harmincéves háborújáról lehet beszélni. Az I. világháború semmit sem enyhített a kontinens konfliktusain, sőt, a borzalmas emberveszteségek, a gazdasági és szociális válság, de különösen az igazságtalan versailles-i békerendszer és a Szovjetunió megjelenése a végletekig feszítették az ellentéteket. A mindvégig vitézül harcoló németek nem értették, hogy miért szenvedtek vereséget, mikor a fegyverszünet idején minden fronton – különösen a keletin – mélyen az ellenség vonalai mögött álltak, és kiutat kerestek megalázottságukból. Ebben a helyzetben lépett fel Hitler.

„Hitler gondosan kidolgozta, áttanulmányozta és kimérte beszédeinek hangulatelemeit. A heves kirohanások csúcspontjukra röpítik a mondatait, de az önkontroll továbbra is biztosítva van. Egy rövid dokumentumfilmben Hitlert és társait látjuk egy tömeggyűlésen, egy emelvény mögött. Úgy néz ki, mintha többször is felmennének oda egymás után. Goebbels, az első, elmondja a beszédét, és nagy sikert arat vele. Most Hitler lép az emelvényre, olyan arckifejezéssel, mintha azt mondaná: »Na, ő sem volt rossz, de most figyeljetelek!« És valóban, a hallgatóság kirobbanó lelkesedéssel fogadja a beszédét. Hitler olyan elégedetten lépked le az emelvényről, mintha megnyerte volna a *Nürnbergi Mesterdalnokok* dalnoktornáját. A film nézője nem tudhatja, hogy Hitler csak néhány mondatot mondott-e – amennyit a filmben is látni lehetett –, vagy hosszabban beszélt, mindenesetre kimerülve, de ragyogva tér vissza az emelvényről; elérte a kívánt hatást. A kortársak mindig kiemelték, hogy az őt hallgató tömeg rajongott Hitlerért. Nagyon ügyes szónoki fogás volt, hogy mindig fenséges személyként nyilvánult meg. Az egész grandiózus rendezés, a dekoráció, a zászlók és a zene mind arra szolgáltak, hogy megteremtsék a fenségesség légkörét. Hitler ezt felhasználva, észrevétlenül vonja be hallgatóságát a maga skizofrén-paranoiás világába. Dagályos, hazafias felhívásaival folyamatosan fenntartja a kapcsolatot a fenségességgel. A náci nagygyűlések résztvevője egy transzcendens szenvedély illúziójában ringatózik, miközben egy gyűlölet-üzenetet, tehát regresszív üzenetet fogad be és vesz át. A felfelé tartó élmény, a felfelé tartó mozdulat fedi el a lefelé tartó szadista, anális regressziót. Ez egy félelmetes illuzionista mutatvány, szemérmetlen csempészkereskedelem. Hiszen van-e racionálisabb, mint egy politikai nagygyűlés, ahol valaki bemutatja a programját? És van-e irracionálisabb a vezérrel való szenvedélyes, kollektív egybeolvadásnál? A hallgató eksztázisba esik, hagyja, hogy elragadja a tömeg heve, a tömegé, amelyhez ő is hozzátartozik.”

Hitler, aki a náci párt alapjává tette a *Führerprinzipet* – azaz a vezérnek való feltétlen engedelmesség eszméjét, egybecsúsztatva azzal a cáfolhatatlan ténnyel, hogy csakis ő lehet a vezér –, fenséges élmény mellett dionüszoszi szenvedélyben is részesítette a hallgatóságát, azaz részegítő mámor állapotába hozta azt, amelyben az egyes személyek megváltásként élik át a tömeggel való extatikus egyesülést. Ez a nárcisztikus élmény fokozta a tömegrendezvények hatását – és az azok iránti igényt –, erősítette a csoportkohéziót és a „Vezértől” való függést, aki álomszerű csúcsokba röpítette a közönséget, és „átadta neki az erejét”. Miközben ebben a pogány

tömegélményben részesítette a hallgatóságát, kiforgatta az ünnepet abból az eredeti funkciójából, hogy az regeneráló értékekkel ajándékozta meg a benne résztvevőket. Hitler a haza iránti odaadásról, a nemzeti összefogásról, a gyarmatosítók kiűzéséről, az erős állam megteremtéséről szóló beszédeivel valójában egy kezdetleges nárcisztikus állapotba vetette vissza a németeket, azzal az egyetlen igazi céllal, hogy teljes mértékben a saját engesztelhetetlen gyűlöletének szolgálatába állítsa őket.

„A náci Németországban állandó volt a regresszív mozgósítás, a vásári hangulat. Meglepő látvány, hogy állandóan ünnep van, zászlók vannak mindig és mindenütt, és nem csak vasárnap. Búcsú, lövészverseny, katonai találkozók, az SA valamelyik szakaszának a sportünnepe, egy város 600., 625. 650. stb. születésnapja, egy bánya évfordulója (mint a minap is a Freibergben, népviseletben), stb., stb. Mindig csak ünnepek, a *Volksgemeinschaft* (nemzeti egység – a szerk.), a Harmadik Birodalom ünnepe, zászlók, zászlók, zászlók. Hihetetlen ez a dagályos színjáték – ám végül is ez még mindig és állandóan ugyanaz a rendezés: militarizált tömegek, masírozás díszlépésben, harci játékok a békés szándék kidomborítására, és koszorúzások. Hitler a rádióból is szól a németekhez. Egyedül beszél, senki nem mondhat neki ellent, még az elnémított, dróton rángatható parlamentben sem, a sajtóban sem kell kritikától tartania, teljesen nekivadult. Gátlástalanul kábítja el a néma tömeget, az a célja, hogy a lelkes lények sokaságából egy gépesített testet hozzon létre, amelyet népnek nevez, de amely már nem több tömegnél. Ebből a féktelenségéből és gátlástalanságából fakad a retorika durvasága és dagályossága, a retorika túlsúlya a Harmadik Birodalom nyelvezetében. Állandóan sértéseket és szuperlatívuszokat használnak. A szuperlatívuszok átka: mindig egyre nagyobb kell tódítani. Számtalan bizonyíték van erre Hitler és Goebbels beszédeiben. Néhány szerző megteremtette a náci beszédmód műfaját a szónoklataival és az írásaival, és ráveszik a tömeget ennek utánzására.” (Bokor Miklós–Wiener Pál: Leszámolhatunk-e Hitlerrel?, L’Harmattan, Budapest, 2012)

Délibáb

Ballai László: Sujánszky páter imája

1849. október 21-én Sujánszky páter jóval a matitunum előtt arra riadt, hogy ropogást hall. De nem a klastromudvarbeli kavicsokét, amelyeken a hajnali ájtatosságra siető testvérek szandálja tapos. Sem pedig azt a zajt, ahogyan a szorgalmas madár csőre alatt megtörik a kerengőben terebélyesedő fáról lehullott dió kemény héja. Vagy amelyet a vihar tépte vén diófa hallat fájalmában, amikor eleven ága kettéreped. Az a hang, amely Sujánszky Eusztákot minden nap felriasztotta a kivégzés óta, az eltört nyakcsigolya ropogása volt. Amelyet a csontvelőből kiszakadó élet utolsó, kétségbeesett és hiábavaló sikoltása követ.

Ezt a hangot Sujánszky páter október 6-án kilencszer hallotta. Ez a hang a pap lelkében

elnyomta a négy kivégzőosztag lövésének a dörrenését, amely ennél sokkalta nagyobb zajt keltett, és amely Kiss Ernő, Schweidel József, Lázár Vilmos és Dessewffy Arisztid életének utolsó pillanata felett lebegett a kesernyés lőporfüsttel egybeszövődve. Azazhogy Kiss Ernő felett nem, mert ő fél térden állva maradt a sortűz után, s ekkor parancsra elé lépve három gyalogos katona közvetlen közélről sütötte rá a fegyverét, s e gyilkos robajt követve zuhant halva hanyatt a tábornok, a lőporfüst egészen befeketítette az arcát, úgy bámult kérdően a teremtőjére estig, mert addig – mint a többieket is – temetetlenül a vesztőhelyen hagyták.

– Uram, bocsáss meg nekem, amiért vádolni meretelek! – rogyott le a feszület előtt Sujánszky páter. – Hisz nem te aláztad meg és hagytad temetetlenül a szerencsétleneket, akik a benned való igaz hitben távoztak, hanem azok, akik törvényeiddel dacolva elítélték, és kivégezték őket, csakúgy, mint annak idején az Emberfiát.

A kötél alatt elroppanó nyakcsigolya. A sáncárokbeli gyilkosságok után az újaradi kilenc alacsony bitófáról – valójában közönséges épületfákról – egymás után felhangzó, iszonytató hang. Sorban, egymás után sír fel Pöltenberg Ernő csigolyája, Török Ignác csigolyája, Lahner György csigolyája, Knézich Károly csigolyája, Nagysándor József csigolyája, gróf Leiningen-Westerburg Károly csigolyája, Aulich Lajos csigolyája, Damjanich János csigolyája és gróf Vécsey Károly csigolyája. És könyörtelenül ott recsegtek a páter fülében ezek a hangok és ott lebegtek a szeme előtt azok a borzalmas képek, amelyeket mindegyre szeretett volna elfelejteni. Amint a törött lábú Damjanichot egy szemeteskoszin szállítják utolsó útjára, amint a magas termetű Leiningen-Westerburgot és Damjanichot két oldalról rángatják a hóhérok az alacsony akasztófán, amint Vécsey, akinek már nincs kitől elbúcsúznia, megcsókolja Damjanich kezét, és amint még a négyszögben felállított császári katonák közül is sokan zokogni kezdtek, amiképp ő is négy paptársával együtt.

Damjanich, látva, hogy sír a kivégzés alatt, így szólt:

– Mit sír, tisztelendő barátom, hisz akit a kezében tart, az is az igazságért akasztatott fel.

Damjanichnak hét bajnoktársa halálát – mindöjüktől csókkal és öleléssel elbúcsúzván – végig kellett néznie – és végignézte rendületlenül –, mire az ő nevére szóló ítélet felharsant a hadbíró ajkáról.

– Azt gondoltam, hogy utolsó leszek, ki mindig első voltam a csatában – mondta Damjanich és mankóira támaszkodva lekászálódott a szemeteskosziról.

Sujánszky páter igyekezett a segítségére sietni.

– Ugyan, tisztelendő barátom, miért kímélném a lábamat, amikor hamarosan úgysem lesz rá szükségem – szólt a honvédtábornok. Azzal fellépett a bitófa előtti zsámolyra. Ott leoldotta a nyakkendőjét és a pap kezébe adta. – Mondja meg nőmnek, hogy ezt nem a hóhér oldotta le nyakamról, s nézzen meg jól, bátran fogok meghalni. Mondja el ezt nőmnek, ez vigaszára leendő imádott Emíliámnak.

A pap remegő kézzel a magasba emelte a keresztet.

– Össze ne kuszálja a szakállamat – figyelmeztette a hóhért Damjanich, majd amikor a hurok megszorult a nyakán, így kiáltott: – Éljen a hazal!

De ezzel nem adhatta ki nagy lelkét, még végtelennek tűnő ideig gyötörték, rángatták hóhérai,

mire ocsmány győzelmüket kivívhatták a nyakcsigolyája felett – ama borzalmas hang kíséretében.

E hangot, a halál recsegő, könyörtelen hangját azonban a kereszt előtt térdeplő Sujánszki páter az élet hangjával igyekezett elűzni. Azokkal a szókkal, amelyeket Damjanichsal váltott, amikor a kivégzés előtti hajnalon – bevégezve papi kötelességét Pöltenberg Ernőnél és Aulich Lajosnál – az ő látogatására sietett.

Szolnok, Tápióbicske, Isaszeg, Vác és Nagysalló hőse forró kézzel fogadta a papot, s cellájából egy dörgedelmes szóval kiharcolta a méreteiről tájékozódni kívánó brünni hóhért, de még a fegyver után kutató őrt is.

– Tisztelendő barátom, nem félek a haláltól, hisz ezerszer néztem a szemébe – mondta a honvédtábornok. – Ámde mégis fáj, hogy a császári háztól azon kegyelmet sem nyerhetők, miszerint katonához illően, golyó által végeztetnénk ki.

Sujánszki Euszták olyan megindultsággal nézte ezt az ágyon fektében is oly délceg embert, ezt a meglevenedő legendát, akinek a híre még a kolostor falai közé is beszivárgott, – sőt, nem egyszer előfordult, hogy az ebéd utáni beszélgetés a hitéleti kérdésekről egyenesen az ő cselekedeteire fordult –, hogy semmi sem tolult az ajkára azokból a fordulatokból, amit ilyenkor mondani szoktak, például „Istennél az ítélet” vagy „csak az Úr lát a gyarlók szívébe”. Sőt, a páter maga is indulatot, mi több, dühöt érzett az eljárás állatiassága miatt.

– Tisztelendő barátom, látom a szemében a megindultságot, ezért úgy érzem, megkérhetem egy szívességre.

– Bármire.

– Az éj óráiban vigasztalhatatlan nőm, Emília számára némi megnyugtatóul készítettem egy imát. Arra kérem, kézbesítse ezt imádott nőmnek.

– Legyen nyugodt – azzal a pap átvette az írást.

– Tisztelendő barátom! Ön tán nem is tudja, ki vagyok.

– Már hogyan tudnám. Mindenki tudja azt, még a fenevad katonái is.

– Én ugyan rác vagyok vallásomra, de nem rácként akarok meghalni. Áldjon meg engem! Azt is tudom, miszerint ön engemet addig meg nem áldhat, míg én meg nem gyónom bűneim, tehát hallgasson meg.

Sujánszky páter nem akart hinni a fülének, hogy ez a nagy férfiú éppen őnála akar a katolikus hitre térni. Gyónása és feloldoztatása után Damjanich így szólt:

– Most már nyugodtan halok meg, mert magyar pap által áldattam meg. Mielőtt eltávoznék, tisztelendő barátom, ha nem utál, csókoljon meg engem.

– Hogy utálnám a hősök leghősebbikét!

Azzal Damjanich János és Sujánszky Euszták egymás nyakába borulva keservesen zokogtak öt percig.

– Ne adj, Isten több ily jelenést életemben! – mormogta Damjanichtól távoztában a kivégzésekre remegve készülő pap, és mormogta most is, a feszület előtt térdepelve a cellájában. – Add nekem az ő erejét, uram, most, amikor lesújt reám is a fenevad karja.

Mintha saját szavai visszhangot vetettek volna a fejében, Sujánszky páter holtra válva véniában terült el a feszület előtt.

– Bocsáss meg, Uram, bűnös léleknek, hogy más erejét kértem a tied helyett. Bocsásd meg, amiért félelem ömlött el rajtam most, amikor magamra vállalhatom a te kereszthalálodat. Bocsásd meg, hogy káprázatomban szörnyűbbnek hallottam a nyakcsigolya roppanását a legszörnyűbb hangnál, amellyel eleven húsodat háromszor egymás után felhasították a vasszegek.

Amikor október 6-án Újaradon Vécsey tábornok térdre hullva kezét csókolt a halott Damjanich Jánosnak, már csak a vesztőhely fölött magasan a levegőben gyülekező varjak figyelhették leplezetlen gyönyörűséggel az osztrák katonai négyszögön belül zajló eseményeket. A kivezényelt katonákat is mérhetetlenül feldühítette a szemük előtt zajló mészárlás, amely kínos lassúsággal folyt és az elítélteknek mérhetetlen szenvedést okozott. Amint egy-egy csigolya elroppant, mintha a jelenlévőkben vibráló feszültséget is mind feljebb csavarta volna egy láthatatlan, magnetikus szabályozó. A papok eltakarták a szemüket, hogy ne lássák patakzó könnyeiket, és az ellenséges katonák közül is mind többen felsírtak. A kivégzést vezető Tichy őrnagy, idegesen táncoló lovával bajlódva, dühödten sietette a brünni hóhért.

Időközben a Maros túlsó partján lévő disznóhizlalo telep épületeinek fedelét ellepték az Aradról kicsődült kíváncsiskodók. Abban a pillanatban, amikor Vécsey a bitóhoz lépett, az egyik ől fedele a sok ember súlya alatt nagy robajjal leszakadt. Vécsey nagy érdeklődéssel nézett a zaj irányába, mintha még reménykedhetne valami váratlan, csodaszerű segítségben. De nem történt csoda, hamarosan a nyakába került a hurok, és a hóhérok jobbról-balról ráncigálni kezdtek. Amikor végül ő is kiszenvedett, odaengedték az érdeklődőket is a vesztőhelyre. Tichy őrnagy felszólította a papokat, hogy az eseményről szóljon valamelyikük néhány szót a néphez. Isten szolgái azonban még minden ízükben remegtek az átélt borzalmak hatásától. Végül Sujánszky páter azt gondolta magában: „Istenem, ha segítesz, méltóképpen fejezhetjük be ezt a jelenést!” Azzal beszélni kezdett:

– Kilenc bitón kilenc honvédtábornok. Felkötötték őket, mint az utolsó latrokat – a szavak egyre erőteljesebbé váltak, amint a pap megérezte az Úr benne szétáradó erejét. És nőttön nőtt ez az erő, mint az élénk szellőből támadó forgószél, amely teljesen elhatalmasodott rajta, magába szívta és vele együtt a hallgatóságát is egy más térben lévő forgásrendszerbe helyezte. Végül mintha a templomban szónokolt volna, ahol az ájtatos gyülekezet egy lélekként helyeselte a szavait, amelyekkel az Úr ítélőszéke elé vonta a nemzet legjobbainak véreskezű gyilkosait. Valaki azonban feljelentette a pátert, és ez a minap jutott a tudomására. Felemelkedett a véniából. Kövér verejtékcseppek gyöngyöztek a homlokán, mindegyre a minorita rendház falain kívüli zajokat fülelte, a rabszállító kocsi vagy csak egy egyszerű gyalogos fedezet érkezését. Elvégre nem püspök ő, hogy kocsit küldjenek érte.

– Uram, félek. Irgalmazz nékem, bűnös embernek. Önts belém bátorságot, hogy el tudjam viselni a kínokat, amelyeket te is megszenvedtél. Add, hogy megköszönhessem, amiért megpróbáltál, adj nékem erőt, mint az Emberfiának vagy mint az aradi tizenhárom vértanúnak.

*

Ugyanezen a napon Pesten Haynau irodájába belépett a tábori postával az adjutáns.

– Ez Aradról érkezett, kegyelmes uram, engedelmével előre vettem – bökött rá a legfelső levélre.

– Aradról? – csodálkozott a táborszernagy. – Hiszen onnan már jelentették, hogy a négy por és golyó, kilenc pedig kötél általi ítélet a törvényeknek megfelelően végrehajtatott, a magas rendelkezések folytán a kivégzettek a kivégzés helyén maradtak, és semmiféle zavaró incidens nem történt.

Feltörte az aradi várparancsnok pecsétjét.

„A magas várparancsnokságnak, Aradon

Mint a tegnapi kivégzésekhez kivezényelt zászlóalj parancsnoka, jelentem a következő esetet. Tegnap az akasztás útján kivégzettek ítélet-végrehajtásának befejezése után ott nagyobb népcsoportosulás történt. Felszólítottam a jelenlevő papokat, hogy az eseményekről szóljon valamelyikük néhány szót a néphez. Eleinte vonakodtak, míg az egyik pap – mivel karingben volt, tehát valószínűleg a katolikusok közül – rövid beszédet mondott, melyet látszólag a nép helyeselt. Én a beszédet nem értettem, mivel ezen ország nyelvén szólott.

Tegnap este a *Hajó* vendéglő Zlahal nevű pincére figyelmeztetett, hogy a pap magyar beszédében a katonaságot és állítólag a legfelsőbb személyeket is gyalázó kifejezésekkel illette, és a kivégzettek tetteit magasztalta. Nevezett Z. pincér több tanút is meg tud nevezni.

További eljárás végett ezt feljelentem. Tichy őrnagy”

Haynau a kezébe temette a fejét.

Végül azt írta a feljelentésre: „A helyes eljárás lett volna a papot felkoncolni; de most, hetek után, ad acta.”

Krúdy Gyula: A fehérhajú fiú

Mikor én gyermek voltam, szomorú idők jártak akkor hazánkra. A szabadság zászlaja lehanyatlott, nehéz rabságban sínylődött a nemzet. Olyan volt az ország, mint egy nagy temető: csupa sírhalom. A sírok között lehajtott fejjel jártak az élők.

Az iskolában sem a régi tanító úr volt.

A régi tanítónk elment honvédnek és nem jött vissza. Elesett a csatatéren.

Az új tanító idegen nevű, idegen nyelvű ember volt. Magyarul jóformán nem is tudott. Nádपालca volta kezében és volt nemulass, ha rosszul viseltük magunkat.

Ebből az időből legjobban emlékszem Hlupka Lacira.

Kis fekete fiú volt Hlupka Laci, idegen fiú volt – lengyel.

Az édesatyja Lengyelországból menekült hozzánk, mikor letiporták a lengyelek szabadságát. Hogy valami megélhetése legyen, táncmesterséghez fogott. A kisváros fiúcskái, lányai Hlupka úrhoz jártak táncolni tanulni.

Nagy szobában tartottuk a táncleckéket. Hlupka Laci segített az édesapjának. Kis hegedűt szorított vállához és azon muzsikázott, miközben az öreg Hlupka vezette a táncot.

– Egy-kettő, egy-kettő – kiabálta a táncmester úr és csattogtatta a tenyerét.

Laci pedig muzsikázott a nagyterem sarkában. Persze sokat csúfolták Lacit emiatt.

– Nem is vagy te magyar, Laci – mondogattuk neki. – A neved se magyar, a nyelved se magyar, csak egy kis muzsikus vagy.

Laci elpirosodott.

– Igaz, hogy nem vagyok magyar – felelt –, de azért szeretem ezt az országot, szeretem a magyarokat. Muzsikálni is csak azért muzsikálok, mert az édesapám kívánja.

Laci emellett szorgalmasan tanult, ő volt a tanító úr legkedvesebb tanítványa. Az első helyen Hlupka Laci ült, a bizonyítványa pedig csupa kitűnő volt.

– Azért mert Laci is idegen, mint a tanító úr – mondtuk és tovább csúfolódtunk Lacival.

Híre futamodott egyszer, hogy egy osztrák tábornok látogat el városunkba. Hej, megijedt mindenki a hírre. Vajjon mit akarhat nálunk a hatalmas úr? Már napok előtt nagy előkészületek folytak a tábornok fogadására. Tanítónk új ruhát csináltatott, kimeszeltette az iskolát és egy nagy sárga-fekete lobogót tűzött az iskolaépületre.

Különben az egész várost fellobogózták. Háromszínű zászló nem látszott sehol, csupa fekete-sárga színű zászlócskák lobogtak a házakon.

Kiadták a parancsot, hogy a város lakosai ünneplő ruháikba öltözzenek és a város határában várják a nagy urat. Az iskola növendékei is kivonultak az országútra, ott sorba állottak. A tanító úr megparancsolta, hogy azt kell kiáltani:

– Éljen a császár!

Mikor felállottunk az út mentén, egyszerre csak azt kérdi a tanító úr:

– Hol van Hlupka Laci?

Hol van Laci? Senki sem látta Lacit reggel óta. A tanító úr rosszkedvűen csóválta a fejét:

– Éppen neki kell hiányozni!

Nemsokára dobpergés hangzott az országútról, a generális közeledett. Ragyogó ruhában volt az öreg generális, de ragyogóbb volt a kísérete. A lovasok ruhája csillogott az aranytól, a paripák büszkén lépdeltek.

A tanító úr felemelte a kezét. A jeladásra az iskola növendékei elkiáltották magukat:

– Éljen a császár!

Nehezen esett mindnyájunknak ezt kiáltani, de azért elhangzott a kiáltás. A generális

megelégedetten bólintott.

Tovább vonult a város felé, mi pedig sorban utána.

Mikor az iskolaépülethez ért a generális, egyszerre csak hátrarántotta a lovát. Dühösen felkiáltott és ostorával az iskolára mutatott.

– Mi az ott! – kiáltotta dühtől reszketve.

Mindenki arrafelé nézett. Az iskolán nem császári zászló lobogott. Háromszínű nemzeti lobogót lengetett ott a szél.

A generális fölemelkedett a nyeregben.

– Ki tűzte ki ezt a zászlót? – kiáltotta dörgő hangon. – Hol van a tanító?

A tanító minden ízében remegve lépett elő. De fölnyílt az iskola kapuja is és a kapun Hlupka Laci, a lengyel fiú jött ki. Bátran a generális elé lépett.

– Én tűztem ki a magyar zászlót! – kiáltotta elszántan.

A tanító úr levegő után kapkodott:

– Az lehetetlen... Legrendesebb növendékem!

– Szép növendékei vannak, tanító úr – szólt csúfolódva a generális. – No majd gondoskodunk arról, hogy a fickónak elmenjen a kedve az ilyen haszontalanságoktól. Fogjátok el a fiút.

Két rézsisakos zsandár megragadta Hlupka Lacit. Összekötözték és vitték a generális után.

A városban híre futamodott Hlupka Laci cselekedetének. Az édesapám azt mondta:

– Ez aztán derék gyerek! Megmutatta mi a magyar virtus.

– Hisz nem is magyar, Laci! – feleltem.

– De bizony magyar gyerek az, ha idegen neve van is!

Az édesanyám a kezét tördelte:

– Szegény Laci! – szólt. – Vajjon mi történik most vele?

Az öreg Hlupka futott a generálishoz, hogy kegyelmet kérjen a fia számára. A generális hajthatatlan maradt.

Lacit börtönbe zárták.

Másnap a piacra kísérte egy szakasz katona. Mindegyik katonának vessző volt a kezében.

A generális parancsára ott volt az egész város az ítélet végrehajtásánál.

Laci testéről letépték a ruhát és vesszőzni kezdték a katonák.

Laci egyetlen jajkiáltást sem hallatott. Összeszorította a fogát és lehunyta a szemét. A huszonötödik vesszőütésnél ájultan esett össze. A katonák abbahagyták a vesszőzést...

Laci sokáig feküdt betegen. Mikor felgyógyult, csodálkozva láttuk, hogy fekete haja egészen megfehéredett. Megőszült a rettenetes büntetés alatt.

Bezzeg nem csúfolta ezután senki Hlupka Lacit. A kis hőst ünnepelte az egész város. Laci

pedig azt mondta:

– Még egyszer megtenném, ha rá kerülne a sor.

Később nevezetes férfiú lett Hlupka Laciból. Magyaros hangzású nevet választott. Ősz haja pedig örökké emlékeztette gyermekkori hőstettére.

Krúdy Gyula: Milyen Magyarország?

Ha az ellenség kérdezné – felelném: gazdag, bőséges termés után, dús szüret előtt megtelni látszik az ország magtárja; új segítség, új erő jött a földünkből, elég bőven hozott a búza, termésünk jobb a tavalyinál, a gazda zúgolódás nélkül fizeti a tizennyolc koronás napszámot, a lakosság nyugodt, türelmes – még tíz esztendeig is elbírjuk a háborút.

De ha írhatnék levelet Vladivosztokba, ahol egy szegény fogolykatona várja napról napra a szabadulást, azt írnám neki: Jancsi, maradj Vladivosztokban, mert itt nagyon rossz világ van, kitépték már belőlünk a szívet, még csak az agyvelőnk dolgozik, mint a megsebzett vadlúd ösztöne, amely a nádasba menekülné a madarat. Amerre járok-kelek, mindenütt okos emberrel találkozom Magyarországon. Több eszük van itt az embereknek, mint az egész lipcsei vásárnak. A földbirtokosok, a vidéki takarékpénztári igazgatók, a fiskálisok, a kereskedők megannyi Hindenburgok a maguk portáján. Most már az ország belsejében folyik a háború, sokkal elszántabban tán, mint a Piavénál, mert ugyancsak nyitva kell tartani mindenkinek a szemét, hogy fel ne kopják az álla. A kereskedő- és fiskálisész végleg legyűrte az andalgó intelligenciát, az úgynevezett finom elmék összetörnek, mint vörös hordárok nagy kezében a porcelánok. A vasúti kocsik ablakában mindenki a termést becsülgeti, a legelésző nyájakat gusztálja, a vontató ökröket méregeti, mintha mindenki kupec lett volna az országban. Váróteremben, ebédlőben, társaságban, balatoni holdfénynél, utazókocsin csak üzletről hallasz beszélgetni, mert mindenki kereskedő. A remények, a tervek, a koholások, az üzleti szempontok, a spekulációk országa lett Magyarország, amint egyszer a nagy magyarok álmodták, a múlt században, amikor az ipar és kereskedelem érdekében röpiratokat írtak és szónokoltak. Széchenyi István röpiratait már senki sem olvasta ebből a nemzedékből, mégis mindenki felcsapott kereskedőnek. Nincs tunyaság, nincs ébren álmodozás, nincs elhasználatlan energia, de nincs heverő érték sem. Mindennek ára lett Kánaánban, a dudvának, a csalánnak, a vadvirágnak, a lyukas kürtőnek, az ócska papirosnak, a nagymama kendőjének. Vajon jobb így? Jobb, hogy nincsenek tétlen, saját zsírjukban megfulladó uradalmaink, szüreteink, amelyeken a verembe öntötték a bort, mert nem volt hordó; learatatlan földjeink, hol a fürjek híztak; útszálló felejtett kenyérdarabkáink és ócska cipőink? Jobb, hogy a falusi cigány hajadonfővel jár, mert nem kap ajándékba senkitől kalapot? Jobb, hogy a paraszt takarékoskodik a köpéssel, mert kell az a csirkének, amelyet majd nagy pénzért elad a városban, jobb, hogy könnyűszerrel éhen lehetne halni az országúton, mert nincs részvevő szív az országban? Jobb, hogy a gyerekek mezítelenek, a ruhák olyan rongyosak, mint régen az amerikai

bohócokon az orfeumban? Jobb, hogy nincs mécsvilág a falvakban? A sötétségben mindenki rosszban töri a fejét. – Jancsi, maradj Vladivosztokban.

1918

Krúdy Gyula: A nők eltávozása

(Egy megbízható memoárból)

X városkában meglehetősen virágzó kalaposüzlete volt Regina kisasszonynak, fehér kezével ügyesen helyezte el a városbéli hölgyek fején a különböző kalapokat és sohasem mulasztotta el figyelmeztetni a hölgyeket, hogy csupán az ő üzletében szépülnek meg igazán, midőn a legújabb francia kalapot kontyukra illesztik.

Egy bizonyos időben a kalapvásárló hölgyek állandóan egy fehérbajuszú és vörösre beretvált, nyugalmazott katonatiszt külsejű urat találtak Mlle Regina üzleti helyiségében, akit csupán az idősebb hölgyek ismertek fel teljes bizonyossággal.

– Roncsy kapitány – mondták. – Tehát még nem halt meg e borzasztó vénember?

Roncsy úrnak esze ágában sem volt meghalni, különösen azóta nem, mióta a férfiú díszes és ünnepélyes állását töltötte be a szép divatárusnő mellett.

Hermannak, Regina rajongó szerelmének tőle független okokból más vidékre kellett költözni a városból. Jelenleg egy dunántúli városkában ápolt egy piromániákus, öreg mágnást, és valóban csodaszerű dolog volt, hogy a mágnás mindennap fel nem pörkölte az egész várost: Herman oly terjedelmes leveleket írt Reginának, szíve menyasszonyának.

Herman levelét mindennap együtt olvasta nagyatyám Reginával. Herman jól kezelte a tollat és a költői kifejezéseknek nem volt szűkében. Minden mondatot olyan pontosan írt le, mintha a királynőnek írt volna – amin de Ronch nem győzött eleget csodálkozni. Megfoghatatlan volt előtte, hogy honnan, mely könyvből meríti Herman rengeteg írivalóját, mert azt képtelenségnek tartotta, hogy „fejből” írja a gyönyörű leveleket.

A kalapvásárló dáma elrobogott, és nagyatyám a piros bársonyszékről ábrándosan rászólt Reginára:

– Augusztus volt, mikor először megcsókoltalak. Vajon szeretsz-e ha ismét augusztus lesz?

Később így folytatta nagyatyám:

– Aranyszínű levelek hullottak, és a kis folyó elcsendesedett, az emelkedésről már láttuk a postakocsit közelegni, amikor szeretni kezdtél. Vajon megcsaltál-e, vajon elfelejtettél-e?

– Nem, nem – felelt Regina a kalapdobozok közül, és fácántollakat tűzött egy kis kalap mellé. A kalapot kezében felemelte, műértően vizsgálta. – Nem, nem – ismételte, mert hisz nagyatyám Herman aznap érkezett leveléből idézett.

Nagyatyám hű barátja volt Hermannak, sohasem idézett a levelekből, amelyeket esetleg ő maga intézett volna a szép divatárusnőhöz. Egyébként is, körülbelül tíz év óta nem írt levelet.

Estefelé nagyatyám visszatért a boltba, miután a környékről botjának kopogásával elriasztotta a diákokat, akik kimeresztett szemmel szokták bámulni Regina bodros haját és bajuszkáját, és kezdetét vette a levélírás. Választ Hermannak a messzi városba, ahol szegény a gyűjtogató-őrületet őrzi tekintélyes fizetségért.

A tollat Regina a bolti asztalra készítette, és nagyatyám elgondolkozva hajtotta állát elefántcsontfejű botjára.

Regina hangosan mondta, amit tollával a papirosra vetett, és de Ronch hosszú ideig nem tehetett egyebet, mint bólintott fejével. Szinte felélénkült, ha néha egy-egy hibát fedezett fel. „Éjjel mindig veled álmodom...” írta egyszer vagy tán kétszer is Regina.

– Rólad – javított nagyatyám –, hisz még tudtommal nem esküdtünk meg.

Regina szóról szóra leírta a kapitány úr megjegyzését, amiből Herman megállapította, hogy a hű barát helyén van és vigyáz.

A levél mindennap elkészült, mert Reginának minden nap jutott valami eszébe, amit még eddig nem közölt Hermannal. „Tudod, hogy nagyon szeretem szép, fehér és magas homlokod? – kérdi egyszer. – A városban senkinek sincs olyan homloka, csupán Roncsy kapitány úrnak.” Nagyatyám büszkén lehunyta a szemét, de a kezével lemondóan legyintett. „Hagyjuk!” – mormogta. Regina ezt a levélbe írta, és de Ronch otthon a tükörben valóban megvizsgálta homlokát.

A levelet este de Ronch személyesen vitte a postára, mialatt Regina kisasszony bezárta a kis boltot, amelyben a francia kalapok titokzatosan, halkán elhelyezkedtek, mint a női álmok eljegyzésről vagy esküvőről.

Egy napon azután Hermantól nem érkezett meg a szokásos levél. De Ronch nem tudott napközben idézeteket mondani, kénytelen volt régi dolgokhoz nyúlni, hogy Reginát mulattathassa.

– Augusztus volt, mikor megismertelek.

Regina legyintett kezével.

– Régen volt – mormogta –, nagyon régen volt.

Nagyatyám fürkészve nézett a kis divatárusnőre. Egyet csavart pálcája fején:

– Aranysárga levelek hullottak és a postakocsi jött.

– Régen volt, nagyon régen volt – ismételte Regina, és gyorsan eltépte a selyemszálat, amellyel

egy kalapot varrogatott, mintha ezzel augusztust, a postakocsit s mindenféle emléket elszakította volna.

Nagyatyám elhallgatott, a botját nézte, és később sóhajtva felemelkedett. Estefelé, midőn visszatért, a pirosbársonyos széket nem találta megszokott helyén, hiányzott a toll és a papiros.

– Ma nem írunk levelet – mondta Regina és gyorsan motozott a kalapskatulyák között.

De Ronch koránfekvő ember volt, és így nem volt módjában megtudhatni, hogy Mlle Regina aznap a színházi előadáson megjelent és szívből nagyokat nevetett a vörös hajú komikus mókáin. Nem messzire a földszinten a postatiszt foglalt helyet, igaz, hogy aranyzsinóros sipka nélkül, de mégiscsak ott ült, nem nagy távolságban, és midőn Regina mosolygott, ő Reginára mosolygott.

Harmadnap, midőn nagyatyám a kis kalaposboltban helyét el akarta foglalni, a híres bársonyszéken a szókeabajszú postást találta. Ott ült, és Regina félig meztelen karjával a bolti asztalra könyökölt, és szemében ismét megjelent az álmodozás, amely kékesszürke fényű volt, mint a messzi ezeregyéjszakai hegyek. Bodros haja regényesen barnult a félhomályban, míg félig nyitott ajka csodálkozni látszott a postás mondanivalóin.

– Így vagyunk! – dörrent fel nagyatyám, azazhogy nem szólott semmit, mert ezt csak később gondolta. Finomkodva biccentett a fejével.

– Pardon!

– Tessék, kapitány úr! – kiáltott fel mosolyogva Regina, hanem de Ronch már kifordult az ajtón s órákig lehorgasztott fejjel járt a folyóparton, mintha valami érthetetlen dolgon törné a fejét. Hamiskásan többé nem kacsintott a családi körben, és ha egyedül volt, káromkodással könnyített magán, midőn az egész létező világot összeszidta.

– Roncsyt lefokozták? – kérdezték a szomszédok.

Napok múltak el, amíg végre sikerült a postással találkoznia az utcán. Gyorsan elébe állott és a lábára lépett, mialatt keményen a szemébe nézett.

– Pardon – mondta a postás és nyugodtan továbbment.

– Gyáva! – sziszegett utána de Ronch.

Tavasza, midőn Herman a városba vetődött ismét, hogy bűvészi mutatványokkal keresse meg a kenyerét, Regina már régen a postás felesége volt.

De a folyó még ott folyt a régi helyén, és a kispad az emelkedésen még mindig elővarázsolta a kanyarodónál jövő postakocsit, amelyen idegen, ismeretlen dámák érkeztek a városkába. Ronch kapitány és Herman a folyóparton gyakran találkoztak, de a régi barátság már meglazult. A nőkről ugyanis, amely összekötőkapocs volt a két férfiú között, ritkán és keveset beszélgettek. A polgári lövőház tetejét az idén is pirosra festették a rekettyés szigeten, nagyatyám a botjával a távolba mutatott:

– Ott sétáltam egyszer Kalliopéval, a táncosnővel.

– És Regina! – kérdezte sóhajtva Herman.

Nagyatyám elmerengett:

– Hűséges, drága kedvesem volt, életem legszebb emlékei közé tartozik bodros feje és

halovány arca. Szemében álom volt, a hangja mesemondás. „Édesem”, mondta mindig és puha tenyerével megsimogatott. Valóban méltó arra, hogy megemlékezzek róla, ha egyedül vagyok. Elővarázsolom szemét, haját.

Herman csuklott.

– Hisz engem szeretett Regina.

Nagyatyám felháborodva vont vállat.

– Mindig mondtam, hogy ön bolond, kedves Herman barátom. Hát lehet azt megállapítani, hogy kit szeretnek vagy szerettek a nők? Regina is csak nő volt. És amint a nők a múltban eltávolodnak tőlünk, valóban mindegy, hogy önt szerették vagy engem szerettek! Szerettek! És ezzel eleget tettek női hivatásuknak.

1912

Ady Endre: Októberben

I.

Ugy vártalak, virághullásnak,
Bús hervadásnak ünnepe!
Ugy vártalak, örök enyészet
Édes gondjának fellege...
Ugy vártalak... és itt vagy végre,
Van ami fásult lelkem tépje,
Hozsáanna néked, elmulás!...

Az őszi fényt láttam először.
Bölcsőmre bús mosolyt vetett,
Akkor zizegtek halkán bucsut
A sárgult, hulló levelek,
Amikor még örök törvényed
Nem ismertem, változó élet...
Hozsáanna néked, elmulás!...

Az örök halált ismerem csak.
Oly édes bánat ez nekem.

Én csak lemondani tanultam,
Mióta rovom életem.
S ha elér a létezők vége,
Bús, őszi szél édes zenéje
Csengjen fülemben csendesen –
Hozsánna néked, elmulás!...

II.

Itt is olyan, olyan a nap sugára,
Mint messze, otthon: fényes, ragyogó.
Hogy itt a vég – jól tudja – nemsokár
a És mégis vígan táncol a bohó.
Itt is olyan, olyan az én szívem még:
Híu reménnyel mély sebet takar
S bár érzi jól az elmulás keservét,
Lemondani még nem bír, nem akar!...

Ady Endre: Őszi éjszakán

A szél ha hűvös éjszakákon
Lehúti mámoros fejem,
A te hideg, utolsó csóknak,
Az jut eszembe énnekem.

Hiába száll agyamra mámor
S virrasztok annyi éjszakát,
Mindig érzem annak a csóknak
Halálos, dermesztő fagyát.

Ajkad akkor tapadt ajkamra
Utólszor... aztán vége volt...
Talán tavasz sem volt azóta,
Az egész világ néma, holt...

Mikor a szél fülemben sűgja,
Hogy csóknak, üdvnek vége van,

A sírból is életre kelnék:
Zokognék, sírnék hangosan!...

Arany János: Az elhagyott lak

Áll a kis lak pusztán, ridegen,
Gyom veri fel nyájas udvarát;
Kapujánál jó megy idegen
S „ki van itthon, hej no?” bekiált.

Ki van itthon? kérdi kétszer is,
De szavára senki nem felel:
Üres a ház, meg a félszer is,
Hogy lakosa élne, semmi jel.

Vidor ösveny, a kis kapuig,
Jámbor utast várni nem szalad,
Nem fut ki elébe, – megbuvik
Elvadultan a vad fű alatt. –

Nyöszörög a kútgém betegen,
Omladozó-félben a gödör;
Fujdogál a felszél hidegen:
Harangoz a szélben a vödör.

S az üres ház néha úgy hereg!
Néha nagyot sóhajt ablaka:
Kerüli azt nappal a gyerek,
Kerüli a tolvaj éjszaka. –

1852

Arany János: Rozgonyiné

Ballada

„Hová, háová, édes férjem?”
„Megyek a csatába:
Galambócon vár a török,
Ne várjon hiába.”
„Megállj, megállj; édes férjem!
Ne menj még csatába:
Befordulok egy kicsinyég
Öltöző szobámba.”

„Én kegyesem, szép hitvesem,
Ellenemre jársz-é?
Sima vállad, puha kebled
Töri az a páncél;
Félve tartod a nagy kardot
Remegő kezében:
Mit keresnél, gyöngye asszony.
Véres ütközetben?”

„Azt keresem, hív magyar nő,
Véres ütközetben,
Hogy lehessen, élve, halva,
Mindig közeledben:
Súlyos a kard, de nehezebb
Százszor is a bánat;
Jobban töri, mint a páncél.
Kebelem utánad.”

Gyöngyös arany fejkötőjét
Sisakkal borítja,
Karcu fűzött selyem vállát
Páncélba szorítja;
Kardot is köt: bársony övre
Gyémántos fogantyút,
Pici piros csizmáira
Szép ezüst sarkantyút.

Csalogatja csemegével

Muci paripáját;
Lebke szellő lebegteti
Tengerzöld ruháját;
Széles uton, poros uton
Felleget ver a ló,
Csillámlik a... villámlik a
Fényes acél patkó. –

„Fogadj Isten, húgom asszony,
Itt az ütközetben;
Nyilat ugyan, amint látom,
Hoztál szép szemedben –”
„Uram király, Zsigmond király
Nem oly divat már ma
Nyíllal löni, mint felséged
Fiatal korába!”

Galambócot a Dunáról
Ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, vesztik.
Elől, elől Rozgonyival
Kedves élet-párja,
Hív szerelme, szép Cicelle,
Szentgyörgyi leánya.

Pogány török a Moráván
Érkezik új haddal:
„Most vitézek! hajós népek!
Közül-akarattal!”
Maga vivé Rozgonyiné
Ellenök a gályát,
Követi a sok dalia
Lobogós ruháját.

Szól az ágyu – szokatlanul
Durva ozmán fülnek;
Hajóira tűz-kanócok,
Koszorúk repülnek;
„Vizet! vizet!” a pogányság
Orditoz hiában;
Mind odaég, bár van elég
Víz a nagy Dunában. –

Maga Murad ezt a dolgot

Nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával
Törökök császára;
Százezerre megyen serge,
Sok basával, béggel,
Török, tatár – spahi, jancsár,
Válogatott néppel.

Kár volt neked, Zsigmond király
Mindjárt megjédned,
Gyalázzaton a pogánytól
Egér-utat vened,
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal;
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj. –

Spahi, jancsár, utóhadnak
Ered az inába:
Sok rohan ott éles törbe,
Még több a Dunába;
Gyalogszerrel a király is
Csak nehezen futhat;
Jó Rozgonyi karja, kardja
Csinál néki utat. –

„Hej! ki hozza, kormányozza
Ide azt a gályát?
Vagy már senki meg nem menti
Magyarok királyát?”
„Én, én hozom, gyöngé asszony,
Hajómat az éjben:
Ülj fel uram, Zsigmond király,
Te is, édes férjem!”

Lászlóvárrott a magyarság
Vala bátorságban.
Híre futott a csatának
Széjjel az országban.
Egy árva szó sem beszél
Zsigmond győzedelmét;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cicellét.

Petőfi Sándor: A Honvéd

Isten után legszebb és a legszentebb név
 A honvéd-nevezet!
 Hogy ne iparkodnám hát megérdemelni
 Ezt a szép nagy nevet?
 Iparkodom teljes szivemből, oh hazám,
 Megvédeni téged,
 Védni, fölemelni téged, s lesujtani
 A te ellenséged!

Sokat lesujtottunk mi már, de meglehet,
 Hogy még sok van hátra;
 Hadd legyen, mit bánjuk? akárki, akárhány,
 Karunk készen várja.
 Jőjtek, szabadság hóhérlegényei,
 Nem jöttök egyébért,
 Csak hogy elvegyétek, amit érdemeltek,
 A véres halálbért.

Ti vagytok, zsványok, kik országunk földét
 Kipusztítottátok,
 Fekvén rajta háromszáz esztendeig mint
 Nehéz istenátok.
 Hanem hiszen ezt a földet ti teszitek
 Ujra termékennyé:
 Véreteket issza most, mint eddig itta
 Saját népe könnyét!

Jőjtek! ismerjük már egymást; ti futtok,
 Mi űzünk titeket,
 Űzünk, mint a szélvész a széjjelszagotott
 Rongyos fellegeket.
 Jőjtek, hadd szúrjuk szíveiteket a
 Szuronyunk hegyére,

Emlékezzetek a másvilágon is a
Honvédek nevére!

Honvéd vagyok; mikor nevemet kimondom
– Mi tagadás benne? –
Egy kis büszkeségnek ragyogó szikrája
Szökken a szemembe,
Egy vagyok a végre föltámadt magyar nép
Győző seregébül,
Én is segítettem koronát leütni
A király fejeérül!

Hej te király, hol van régi szép sereged,
Hol van régi fényed?
Hej be tönkretették a szegény honvédek,
E rongyos legények.
Rongyos vagyok, mint az ágrulszakadt, csak hogy
Mezítláb nem járok,
De több becsületem van mégis, mint nektek,
Cifra uraságok.

Van bizony énnékem becsületem, de nagy,
Ország-világ előtt,
Még azok előtt is, kit szuronyom leszúrt,
Kit fegyverem lelőtt;
Még az ellenség is, akit csak magasztal
Egy szívvel, egy szájjal,
Hogyne becsülné azt tulajdon nemzete,
Tulajdon hazája?

Rajta is leszek, hogy jó hírem-nevemet
Megtartsam halálíg.
Vagy ha visszamék majd az otthonvalókhöz,
Elvigyem hazáig.
Az lesz ám az öröm, ha majd visszatérek
Az én enyéimhez,
És ideszorítom rendre valamennyit
Dobogó szívemhez!

Hej az lesz ám a nap!... és mégse tudom, hogy
Mit szeretnék jobban:
Hazamenni-e majd a harc végén vagy itt
Elesni a harcban?
Társaim arcáról, akik elhullanak,
Én arról azt látom:

A hazáért halni legnagyobb boldogság
Ezen a világon!

Pest, 1849. június 1-10.

Dull Ernő: Az aradi tizenhárom

Az aradi tizenhármak lélegeznek,
lélegeznek ma is.
Nem a politikusok szavában,
a hazug egymást fröcskölésben,
nem a kocsmadalban,
a részeg könnyekben, kézfogdosásban,
nem az iskolai magyarkodásban
és nem a papos ájtatoskodásban.
Lélegeznek s nem csak októberben,
amikor szép időben vagy lucsokban
kihantolja őket egy napra az
ostoba közemlékezet.
Nem, lélegeznek ők télen is,
a hó alatt piros szívükkel
várva a tavaszt,
amikor a forradalmat ünnepeljük,
mert ők már tudják,
hogyan a forradalom nem szóvicc,
nem kampányfogás,
hanem végső áldozat.
Lélegezniük kell a jég alatt,
a szalmává száradt fű alatt,
amíg az utolsó,
nevükkel visszaélő ripőköt
ki nem perdíti a nemzet,
és minden emberben
szívvé nem nemesednek.

Húrok

Ballai László: Verdi

A kétszáz esztendeje született Verdi az a zeneszerző, akinek a neve egyet jelent a szabadsággal. Itáliában az 1848-as forradalmi mozgalmakat letörése után a Habsburgok és a Bourbonok egyaránt a legkegyetlenebb terrorintézkedéseket vezették be. Módszereiket és lelkületüket mi sem jellemzi jobban, mint hogy az osztrákok rendcsinálóját, Haynaut – aki előszeretettel korbácsoltott meg nyilvánosan nőket – csak a „brescai hiénaként” emlegették. A forradalmat eltiporhatták. De a szabadságba vetett remény parazsát nem. És annak fújtatója a „Viva V.E.R.D.I!” jelszó volt.

Verdi a *Nabucco* rabszolgakórusával már 1842-ben himnuszt adott az olasz szabadságmozgalomnak, és annak a cenzorokkal vívott állandó csatái közben megjelenő újabb és újabb operái – amelyeket Európa legfejlettebb színházi kultúrájú országának minden városában játszottak – annál jobban ébren tartották a szellemét, minél jobban betiltották a politikai akarat közvetlen megnyilvánulásait. A Nápolyban született híres „Viva V.E.R.D.I!” felkiáltás a *risorgimento* – az olasz feltámadás – fő jelszava ugyanis a következő jelmondatot takarta: „Viva Vittorio Emanuele Re d’Italia”, azaz „Éljen Viktor Emánuel, Olaszország királya!”

Arról, hogy a nagy Verdi mit szólt ahhoz, hogy egy ilyen törpe személyiségnek kölcsönözték ki a nevét, nem szól a fáma. Az bizonyos, hogy örült annak, hogy ily módon is elősegítheti szeretett hazája szabadságának az ügyét. Az sem kétséges, hogy az, aki szellemének kincseit oly bőségesen szórta, mint ő, és akitől a kicsinyesség, csakúgy a fennhézás oly messze állt, nyilvánvalóan abba sem gondolt bele, hogy mennyivel többet is tett a nagy cél beteljesüléséért, mint az egyesült Olaszország trónját végül nagy parádéval elfoglaló közepszerű uralkodó.

De hát mivel gyakorolhatott ekkora hatást Verdi Itáliára, amellyel még halhatatlan elődeit, Donizettit és Rossinit is felülmúlta? A válaszhoz elég meghallgatni a *Nabucco* rabszolgakórusát. De ne pusztán a magas esztétikai gyönyörhöz szokott műélvezőként, aki megállapítja, hogy Bach óta soha nem volt ilyen egyenrangú a kórus a zenekarral. Képzeljük magunkat egyszerű iparosembernek, aki a térzenék puffogató rezesbandáihoz szokott. És mindketten megtaláljuk ebben a zenében a saját világunkat, amely aranyszárnyain együtt repít bennünket tova a szabadság édes, képzelt és olyannyira vágyott honába.

Ha Verdi „csak” a *Nabucco* szerzője lenne, nevét akkor is az opera óriásai között emlegetnék. Ám a legnagyobb zenedrámáiban, a *Rigolettó*ban és a *Traviátá*ban sem szakad el egy percre sem a közönségtől, hogy azt valamiféle magasabb eszme, vagy misztérium befogadására készítse. Épp ellenkezőleg, ő a legegyszerűbb emberi helyzeteket a mindenki által ismert karakterekkel tudja szívszorítóan tragikussá fokozni, mint a *Rigoletto* viharjelenetében, ezáltal tárva eléink a sorsot – a mi sorsunkat, a mi szabadságunkat és annak korlátait.

Vas István: Verdi

– Franz Werfel könyve – Nova kiadása –

A regényírás egyebek között erőpróbája az írónak és témájának. A regényírót nem emeli, mint a költőt, saját maga fölé emberöltők közös műve, a forma, mely bölcsőbb is, hatalmasabb is nálánál és ha el is tanul könnyű fogásokat, a témát saját erejével kell legyőznie. Aki a francia forradalomról akar jó regényt írni, annak fölényben kell lennie a francia forradalommal szemben, s ha a *Háború és békét* olvassuk, Tolsztoj hatalmasabb, mint az egész orosz-francia háború. Hogy most Werfel két regénye, a *Musa Dagb negyven napja* és a *Verdi* egymásután jelent meg magyarul, jó alkalom megfigyelni ennek az erőkifejtésnek két különböző eredményét. *Musa Dagb negyven napjában* a finom részletek és a hatalmas szándék között hézag tátong s a nagy mű tiszteletreméltó erőfeszítés maradt. A *Verdi* talán legjobb, de mindenesetre legegységesebb regénye Werfelnek. Más, kitűnő regényeinél is akadnak zavaró részek, melyeknél úgy érezzük, az író nem oly nagy, mint a feladat, amit vállalt, így a *Barbara* háborús jelenetei vagy *A nápolyi testvérek* második része, ahol az apa összeroppanásával a regény magas színvonala is lezuhan. A *Verdi* olyan téma, melyben Werfel otthon érezhette magát, sőt, ha nem is alkotóerejével, de elemző értelmiségével fölényben volt. Verdinek – aki egyet jelentett az olasz nemzeti dicsőséggel, aki emberöltőket gyönyörködtetett, aki egyképpen közel áll a mázolólegények és a szmokingos operalátogatók szívéhez - dallamai mindannyiunkat meghatottak, de értelmünk azzal a kissé fölényesen udvarias tisztelettel adózik művészetének és egyéniségének, mely szellemi hierarchiánk szerint a nemes banalitásnak kijár.

Werfel azonban éppen ezt a hierarchiánkat igyekszik megdönteni. A regény egyik alappillére Verdinek és, elképzelésünk szerint, teljes ellentétének, Richárd Wagnernek viszonya, mely kialakult anélkül, hogy ismerték volna egymást. Az olvasó általában a hőroszokért lelkesedik, mégis a könyv végén feltétlenül Verdi mellett találjuk magunkat, bár Wagner nagysága érintetlen marad és bár Wagnert túlizgatott egyénisége és állandóan fűtött szenvedélye elpusztítja, míg Verdit gazdag és derűs öregségbe kísérik. Werfel nem indul ki egy eszményített Verdiből, sőt némi finom hivalkodással minduntalan ráirányítja szemeinket e népszerű operaszerző korlátoltságaira is, aki a sikert a művészet nélkülözhetetlen kellékének tartja, nagy versenytársa műveit nem akarja megismerni, nehogy hatásuk alá kerüljön és Beethoven IX. szimfóniájáról így nyilatkozik: „Egy egoista elméletileg megöleli az emberek millióit. Ha a túlcivilizáltak énekelni kezdenek, kiderül, hogy barbárok.” De még ezeket a korlátokat is tudatosan vállalja az opera utolsó nagy mesterének szerepében és vállalja a latin derűt, egyszerűséget és világosságot a német fennkölséggel, nagyzsolással, köddel, romantikával szemben a német szellem európai

előretörésének idején. Ignotus Pálnak nyilván igaza van szellemes előszavában, ha Verdi alakján át egy egész letűnt világot sirat meg, a tizenkilencedik század bizakodó szabadelvűségét és igazi művészi demokratizmusát a huszadik század reakciós forradalmával és a kiválasztottság homályos gőgjével szemben. Ennyi mindent hozott ki Werfel hőсібől, regénye mégsem túlsúfolt, irányzatai nem válnak tapintatlanokká. Hiszen Werfelt egész írói alkata segíti, hogy ezeket az ellentéteket megértse és feloldja. Ki foghatná fel jobban a latin és germán lelket, mint az osztrák és zsidó Werfel? Ki lehetne tárgyilagosabb a sikeréhséggel és padlásszoba-idealizmussal szemben, mint az, akinek magas és előkelő művészetét oly szerencsés gondolkodás és világszemlélet hajtja, hogy elérte a népszerűséget? Ki lehetne méltányosabb a közvetlen melódiával és a kiagyalt művészettel szemben, mint az, aki átlagos érzelmeit bonyolult és hajszálfinom gondolati felkészültséggel nemesíti? Ennek a sokrétűségnek hű kifejezője Werfel stílusa, mely sokszor ideges fordulatokat, hasonlatokat és képeket nyugodt, csiszolt, fegyelmezett mondatszerkezetekkel halkít. (Ezt a nyelvet magyarra fordítani nem könnyű feladat. A fordítót mindenesetre dicséret illeti, amiért nyelvünket igyekezett Werfel mondatszerkezeteihez hajlítani. Ez a lényegében helyes idegenszerűség ugyan sok helyen pongyolasághoz vezet, de dr. Fischer Annie munkája még így is kiemelkedik az új külföldi regények fordításai közül.)

De a sok különböző szempontnál lényegesebb tulajdonsága a Verdi-könyvnek, hogy a művészetről szól. Werfel az opera regényének nevezi, bár Verdinek éppen egy terméketlen korszakát dolgozza föl. De hiszen magát az alkotást leírni lehetetlen, legföljebb a lélek és a külvilág szeszélyes hullámzását, ami az alkotást megelőzi és kíséri. Ezt a művészi érzéklést senki sem írja le szebben, mint Werfel, a nagy zeneértő, akinél zenévé válik az egész külvilág, Velence, a laguna ringása, a gyerekek és munkások kiabálása, a köd a Lidón, a szél, a csőcselék zsvajgása. A művészi kétely, kétségbeesés, megnyugvás, ezek a kívülálló számára alapján véve hiú érzések nála ép oly meghatóak, mint más regényekben a szerelem vagy a szülői szeretet. Ez persze korántsem jelenti azt, hogy a regény alaphangja túlságosan érzelmi volna. Sőt zeneelméleti része valószínűleg külön értéke a könyvnek s hosszú gondolatsorai közben Werfel gyakran cseréli fel a regényíró hangját a zenekritikuséval.

Ezt a könyv természete hozza magával, de a mai regény módszerei is. Mert ezeket a módszereket, az értelem és műveltség fokozott bekapcsolását, az esszé vegyítését a szépirodalommal, az emlékezés és lélekelemzés erősebb hangsúlyozását Werfel is alkalmazza, de bölcs mérséklettel és az olvasót sohasem veszi túlságosan igénybe szokatlan stílussal. S minthogy egy nagyszabású hős életre keltésével sem kell megbirkóznia és így feladata nem haladja túl képességeit, alakjai kitűnőek. A Verdi körül lejátszódó szerelmi történet akár egy operájának története lehetne s kimagasló jeleneteiben, mint a férj és a csábító találkozása a szülésnél vagy az asszonynak és szerelmesének sétája a Lidón, eléri azt a pátoszt és finom sejtelmességet, ami az egyszerű szenvedély sajátja. De nemcsak a bűnbánó férj, a szenvedélyes asszony és a könnyelmű ifjú, hanem a hideg színésznő, a sportteljesítményből élő százéves aggastyán, a maradian forradalmár szenátor, a rajongó német zenész és felesége is mesteri alakok. Werfel jellemzési módja költői és szellemes, de költőisége és szellemessége sohasem tolakszik, mintegy belülről sugározza át jellemeit és a regény egész légkörét.

Verdi említi a regényben, hogy Wagner személyisége ugyanannyira meghódította a közönséget, mint művei, míg nála csak a zenére figyeltek s ő szerényen és észrevétlenül maradt el művei mögött. Werfel jóvát teszi ezt a hálátlanságot s ezzel a regénnyel olyan emléket állított Verdinek, mely zenéje után egyéniségét is közel hozza szívünkhöz. Mesterei megoldása a regény

szerkezetének és hangulatának is, hogy Verdi a regény kezdetén hatvankilenc éves és ifjúkora küzdelmei, diadalai és szenvedései csak az emlékezet által idéztetnek fel. (Mellesleg, ez a visszaemlékezés éppúgy hozzátartozik az opera megalapítójának, Claudio Monteverdinek életébe.) A nagy műveknek az a tulajdonsága, hogy minden részletük egységes életérzést alakít ki. Verdi egyénisége, de a kora is okozza, hogy ennek a regénynek a döntő és átfogó hangulatát – ha goromba fogalmainkkal akarjuk megközelíteni – a zeneiség, derű, kételkedés, meg az ünnepélyesség és enyészet közelsége jellemzi.

Magyar tulajdonság, hogy idegenben is, mintegy önigazolásul, saját világunk rokonjelenségeit keressük. Tóth Árpád a *Bouvard és Pecuchet* fordításához írt előszavában Flaubert-t Arany Jánoshoz hasonlította, Werfel regényét olvasva, lehetetlen, hogy eszünkbe ne jusson az, akit Verdi egyénisége, fehér szakállával, kék szemével, mosolyával, előkelő naivitásával felidéz, aki a múlt század második felében ugyanúgy a magyar nemzet dicsőségét jelentette, mint Verdi az olaszét, aki Magyarországon ugyanúgy elért a tömegek szívéhez, mint Verdi zenéje a nagyvilágban s aki művészetével is azt vitte véghez, amit Verdi, s ami oly ritkán sikerül, a banálisat, a ponyvát emelte föl a művészet világába: Jókai.

Nyugat, 1935

A rabszolga-kórus

– *Verdi Nabucco című operájából* –

Indulj gondolat aranyszárnyadon
 S ott pihenj meg dombokon és völgyben,
 Hol majd enyhe és lágy szellő lebben
 És édes dicsfényel vár hazád.

Üdvözöld a Jordán partjait,
 Sionnak ledöntött tornyait,
 Ó, elveszett szépséges hazád
 Ó, az emlék súlya zúdul rád!

Hová lett a költők arany hangja,
 Mért nem pendül már a hárfa húrja?
 Áradjon emlék a szívbe újra,

Zengjen régi idők szózata!

Zengje Jeruzsálem emlékét,
Szörnyű gyászét és fájdalmakét,
Isten, tedd, hogy zengjen fel a lét,
Mely nem csalja az elgyötört erényt.

Ballai László fordítása

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu